

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd**

Rozdrobení gruntů po roce 1869

Kateřina Novotná

Bakalářská práce

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina NOVOTNÁ**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Spisová a archivní služba**

Název tématu: **Rozdrobení gruntů po r. 1869**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- 1) Převody usedlostí v letech 1850 - 1869.
- 2) Zákon o zrušení nedělitelnosti pozemků (Zemský zákon ze dne 20. prosince 1869 číslo 152, platný pro Království české).
- 3) Převody usedlostí v letech 1869 - 1918.
- 4) Srovnání obou období a postihnutí změn.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- 1) Procházka, Vladimír: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. st. Praha, Československá akademie věd 1963, 585 s.
- 2) Hartman, Antonín: Obecný knihovní zákon ze dne 25. července 1871, č. 95 ř. z. a jiné předpisy knihovního práva a katastrální zákon, Praha 1934.
- 3) Kapesní vydání zákonů zemských pro Království české, Praha 1870, zák., daný dne 20. prosince 1869, týkající se volného nakládání s pozemky.
- 4) Přísl. Okresní archiv a Katastrální úřad, pozemkové knihy.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Alice Velková, Ph.D.**
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce PhDr. Alici Velkové, Ph. D. za pomoc, cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mě při psaní této práce podporovali a pomáhali mi.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré prameny a literatura, které jsem využila, jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/ 2000 Sb., autorský zákon, zejména skutečnosti, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mě požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Obsah

Úvod	1
1. Pozemkové knihy.....	4
1. 1 Úprava, obsah a zápis do starších pozemkových knih	4
1. 2 Pozemkové knihy dle knihovního zákona	8
2. Katastry	13
3. Majetkové a dědické právo k nemovitosti	17
4. Dělení selských statků	25
5. Divec - sociální skladba a vývoj v 17. – 19. století	31
6. Převody usedlostí v Divci v letech 1848 – 1869	42
7. Převody usedlostí v Divci v letech 1870 – 1918	48
8. Význam pozemkových knih	53
Závěr	55
Seznam použitých pramenů a literatury	58
Resumé	60
Seznam tabulek	61

Souhrn

Tato práce se zabývá dělením středních usedlostí v obci Divec, následkem vydání zemského zákona č. 152 z roku 1869, týkajícího se volného nakládání s pozemky, jež měl přímo ovlivnit dosud přetrvávající praxi v dělení selských usedlostí. Na otázku, zda se tak stalo, se snaží nalézt odpověď tento konkrétní případ. Práci provází náhled na vývoj pozemkových knih, jakož i jejich praktické využití při výzkumu, dále uvedení do problematiky majetkového práva a selské dědické posloupnosti a s ní související pozemkovou dělitelností.

Klíčová slova

pozemkové knihy; selská usedlost; pozemky; dělitelnost statků

Summary

This work is dealing with dividing middle class estates in Divec municipality, due to publication of Act No. 152 from 1869, concerning of free pickling with lots, which had direct influence on so far persisting practice in dividing farm estates. This real case is trying to find answer whether this happened. This work is accompanied by an outlook on development of land books as well as its practical use during research, subsequently introduction into the problem of property law and farm heritage succession and related estate divisibility.

Key words

Land books; farm estate; lots; estate divisibility

ÚVOD

Téma mé bakalářské práce „Rozdrobení gruntů po roce 1869“ mě zaujalo proto, že nebylo dosud blíže zkoumáno na konkrétním případě obce a také proto, že nebyl přímo potvrzen vliv zákona č. 152/1869 na drobení gruntů. Tuto otázku v minulosti rozebíralo již více historiků a autorů zabývajících se zemědělskou politikou, ale převážně na celostátní úrovni.¹

V dřívější době upravovala dědické právo poddaných vrchnost a poddaní neměli právo poslední vůle. Trvala praxe, že se usedlost převáděla jako celek na jediného dědice. Postupem času se začaly zavádět zákony, podle kterých platila zákonná dědická posloupnost. Selské usedlosti se vždy řídily zvláštními pravidly.

Cílem mé práce je zjistit, zda zemský zákon č. 152 z roku 1869, týkající se volného nakládání s pozemky, ovlivnil drobení selských usedlostí v obci Divec. Tento zákon rušil nedělitelnost selských usedlostí a umožňoval volně nakládat s pozemky a pořizovat poslední vůli bez povolení úřadů.

Ve své práci se chci blíže zabývat pozemkovými knihami a jejich vedením, jelikož z nich bude přímo čerpat můj výzkum. Nahlédnu do vývoje katastrů, z kterých zvláště stabilní katastr souvisí s výzkumem a pozemkovými knihami. Vývoji katastrů se podrobně věnoval ve své práci Josef Pekař². Dále bych ráda nastínila vývoj vlastnického, a s ním souvisejícího, dědického práva k selské nemovitosti. Do těchto kapitol použiji převážně práce autorů Vladimíra Procházky, J. Dvořáka – J. V. Bohuslava a Kamila Krofty. Vladimír Procházka³ se zabývá staršími pozemkovými knihami, jak byly vedeny, jak vypadaly a jaký byl jejich význam. Zabývá se zvlášť majetkovým a zvlášť dědickým právem k poddanským nemovitostem, také druhy těchto nemovitostí a právy jednotlivých členů užší rodiny v českém prostředí. Tato jeho práce by měla být pramenem informací pro dřívější vývoj pozemkových knih.

Jako stěžejní ve vývoji pozemkových knih u nás, zaváděných k roku 1875, spatřuji práci J. Dvořáka – J. V. Bohuslava.⁴ Jedná se o originál knihovního zákona, doplněného

¹ Např. FIEDLER, František. *Zemědělská politika*. Svazek první, Praha, 1899, 320 s; KVAČEK, Robert et al. *Dějiny Československa II. 1648 – 1918*, Praha, 1990, 568 s.

² PEKAŘ, Josef, *České katastry 1654 – 1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Druhé vydání. Praha, 1932, 363 s.

³ PROCHÁZKA, Vladimír, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha, 1963, 585 s.

⁴ DVOŘÁK J. – BOHUSLAV J. V. *Obecný zákon knihovní ze dne 25. července 1871 č. 95 ř. z. a ostatní zákony a nařízení na knihovní právo rakouské se vztahující, zejm. též předpisy o knihách horních a železničních*. Praha, 1906, 736 s.

komentáři a vysvětlením. Navíc obsahuje další doplňující zákony pro jednotlivé země a prováděcí vyhlášky, jež souvisí s uvedením pozemkových knih do praxe.

Poznatky z práce Kamila Krofty⁵ využiji pro doplnění popisu selského majetkového a dědického práva k nemovitosti. Také obsahuje velmi cenné informace k vývoji dělení selských statků, jež mimo jiné mohu použít pro stejnojmennou kapitolu.

V samostatné části chci uvést něco k historii obce Divec a obeznámit s jejím demografickým vývojem zhruba od 17. do 19. století. Na tento oddíl už bude volně navazovat můj výzkum. Výzkum bude rozdělen na dvě části, na období 1848 – 1869 a období 1870 – 1918. Právě výzkumná část staví na archivních pramenech. Pro popis prvního období jsem našla Divec ve fondu Velkostatek Smiřice a Hořiněves, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875⁶ a také použiji fond Stabilní katastr.⁷

Hlavní kniha je vedená samostatně pro obec Divec. Začíná rejstříkem vlastníků k roku 1804 a obsahuje celkem 32 popisných čísel. Pro každé popisné číslo je vyhrazena samostatná vložka, kde jsou zvlášť aktiva a pasiva. Ve vložce se zapisují chronologicky veškeré pohyby s majetkem. Pokud se z vložky prodává nebo kupuje, je vždy uvedeno kolik v jitrech a čtverečných sáhách, označen pozemek topografickým číslem a částka. Kniha je psaná německy kurentem, ale zhruba od konce 60. let 19. století se objevuje čeština. Zápisy v Hlavní knize jsou stručné, proto je doplňuje Rustikální gruntovní kniha z let 1848 – 54,⁸ kde se objevují smlouvy a žádosti, bohužel jen v takto krátkém období.

Stabilní katastr chci využít k tomu, abych si vytvořila ke každému číslu popisnému ucelený seznam pozemků, označených katastrálními čísly a případně bych mohla použít mapu katastru, indikační skizzu. Katastr je vyměřen k roku 1840. Vyměřuje v jitrech a sáhách 30 popisných čísel. Myslím si, že výměry jsou přesnější než v Hlavní knize. Také zaznamenává pozemkové změny asi do let 1871.

Pro získání poznatků o druhém období chci využít Pozemkovou knihu obce Divec,⁹ uloženou na Katastrálním úřadě v Hradci Králové a použít výměry stabilního katastru. Pozemková kniha je knihou veřejnou a stále ještě živou. Bohužel to s sebou nese určité

⁵ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, 459 s.

⁶ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

⁷ Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 76, kniha č. 324, Rustikální gruntovní kniha z let 1848 – 1854.

⁹ Katastrální úřad Hradec Králové, Pozemková kniha obce Divec (1875 – uzavřeno 1986).

problémy v její přístupnosti. V práci bych chtěla popsat změny ve vedení knihy. Podstatné je, že každé číslo popisné má svou vložku, kde je uveden seznam parcel, ale bez výměr. Tyto parcely se mohou ještě dělit na části, kde také většinou není jejich výměr. V části vložky, kam se zapisují majitelé, lze jen obtížně rozeznat příbuzenské vztahy. I když se obě pozemkové knihy od sebe velmi liší, jedním z rozdílů, podstatných pro výzkum, je dosažitelnost těchto údajů. Tyto vazby je možné dohledat v Hlavní knize.

V závěru práce bych chtěla porovnat obě zkoumaná období a zhodnotit, zda měl zákon č. 152 z roku 1869 vliv na drobení usedlostí v obci Divec.

1. POZEMKOVÉ KNIHY

Pozemkové knihy fungovaly jako evidenční nástroj právních poměrů poddanské nemovitosti. Začaly se používat zhruba až od druhé poloviny 16. století. Do té doby se vyskytovaly sporadicky. Pro smiřické panství byly vedeny nejstarší pozemkové knihy od roku 1590 a přímo pro obec Divec od roku 1804.¹⁰ Zapisovaly se do nich celé usedlosti/grunty, proto se jim také říká gruntovní. Důležitým mezníkem pro pozemkové knihy byl rok 1871, kdy byl vydán knihovní zákon, který znamenal zásadní změnu v nabývání věcných práv k nemovitostem prostřednictvím pozemkových knih. Zákon stanovil knihy pozemkové jako veřejné knihy, kam se vkládala veškerá práva k věcem nemovitým.¹¹ Vznikly novodobé pozemkové knihy, jež se v podstatě využívají dodnes.

1.1 ÚPRAVA, OBSAH A ZÁPIS DO STARŠÍCH POZEMKOVÝCH KNIH

Pro vývoj pozemkových knih je stále stěžejní práce Vladimíra Procházky.¹² Ten rozlišuje tři zásady uspořádání pozemkových knih: zásadu chronologického, věcného uspořádání a vložkových zápisů. Podle chronologického principu se zápisy vedly v časové souslednosti podle jednotlivých výročních soudů. Používaly se v poddanských městech a vesnicích. Byly sem zapisovány doslovné zápisy celého znění smluv a knihy vedené v tomto duchu neobsahovaly další zápisy, týkající se jednotlivých usedlostí. Tento princip převládl v nejstarších knihách, v německé oblasti a městech.¹³

Zásada věcného uspořádání se používala v ojedinělých, speciálních pozemkových knihách (např. sirotčí knihy), odlišně na různých panstvích. A pak existovaly systémy knih, kde se zápisy vedly podle určitého hlediska v několika knihách, opět podle zvyklostí běžných v daném panství. Většinou však toto rozdělení nebylo striktně dodrženo. Podle Procházky nejlépe knihovnímu právu vyhovovala zásada vložkových zápisů, kdy měla každá usedlost v knize vymezenou zvláštní vložku, obvykle několik listů, podle analogické povahy zapisování. V tomto případě byl v čele umístěn základní zápis a pak následovaly zápisy všeho, co se v dalších letech týkalo usedlosti.

¹⁰ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbirka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hoříněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

¹¹ DVOŘÁK J. – BOHUSLAV J. V. *Obecný zákon knihovní ze dne 25. července 1871 č. 95 ř. z. a ostatní zákony a nařízení na knihovní právo rakouské se vztahující, zejm. též předpisy o knihách horních a železničních*. Praha, 1906, 736 s.; dále jen *Obecný zákon knihovní č. 95/1871 ř. z.*

¹² PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha, 1963, 585 s.

¹³ Tamtéž, s. 40-46.

„Charakteristickým rysem této zásady je stručná formulace zápisu, nikoli doslovný přepis smlouvy.“¹⁴ Na vesnicích se objevoval chronologický princip i vložkový zápis.

Vnitřní uspořádání knihy většinou kopírovalo jeden z těchto dvou principů. Mohlo dojít k tomu, že se s ohledem na rozsah knihy zapisovalo na zbylé volné stránky, pak lze použít odkaz u původního textu, nebo se vlepovaly nové stránky. Pak zasahovaly do paginace, která se očíslovala a odlišila římskými číslicemi nebo se stránky číslovaly až na konec. Kniha obvykle začínala titulním listem. Tam se uváděla věcná a časová specifikace knihy. Někdy mohla obsahovat zásady pro vedení knihy, ale i jen taxu pro oceňování usedlostí. Číslo stránek se zpravidla psala v horních krajních rozích. Pokud kniha obsahovala více vesnic, mohla se stránkovat zvlášť. Důležitou evidenční pomůckou byl rejstřík, který se málokdy používal. Umisťoval se buď na začátku, nebo na konci knihy. Ve starší době se vyskytovaly rejstříky podle křestních jmen, podle vsí a statků.¹⁵

Pozemkové knihy obsahovaly zápisy základní, doplňující a ostatní. Základní tvořily jakýsi kmen, který se dál rozvětvoval na nejdůležitější zápisy na usedlost, např. trhová smlouva, směna, postoupení usedlosti atd., na dílčí polnost, také trhová smlouva, směna, zástava.¹⁶ Součástí těchto zápisů byly např. čelo zápisu s uvedením povinností a součástí usedlosti, zápis nuceného prodeje, zabránění, odúmrti, pořadí splátek, úprava majetkoprávních poměrů manželů, zajištění sirotků, zajištění splnění smluv atd. Jako doplňující zápisy sloužila samostatná právní jednání, ta se mohla vyskytovat v odlišné části knih, a pomocné zápisy, jež fungovaly pro usnadnění orientace jako přehledy zbývajících plateb, soupisy dluhů, inventáře pozůstalosti, přípověď a rozpis pohledávek. Samostatným právním jednáním byla svatební smlouva, dohoda o vybavení sirotků, darování, půjčka, smluvní úprava dluhu, poslední pořizování aj. Ostatní zápisy měly spíše formální charakter a sloužily k vedení knih. Patřily sem např. titulní list, technika zápisu - pamětní lístek, záznam informačního podkladu, oprava chybného zápisu, zapsání držby usedlosti bez zápisu.¹⁷

Zápis do knih se vyvíjel podle toho, zda byl používán doslovný text smlouvy, typický spíše pro městské knihy a chronologický princip vedení knih, nebo podle principu vložkového, kde se používal zápis formou zkrácenou „*essentialia smlouvy*“¹⁸

¹⁴ Tamtéž, s. 44.

¹⁵ Tamtéž, s. 51-55.

¹⁶ Tamtéž, s. 514-533.

¹⁷ Tamtéž, s. 535-551.

¹⁸ Tamtéž, s. 55.

a doplňující ustanovení. V 17. století získával stabilní podobu základní typ zápisu, obsahující všechny důležité složky: strany, způsob placení, inventář, poskytnutí různým osobám, svědky. Měl stručnější a obsažnější podobu. Variantou obsažnějšího typu byly zápisy, rozšířené o údaje obvyklé v urbářích, tedy soupis povinností doplněný soupisem polností. Konec 17. století konstituuje závěrečnou podobu zápisu, který se vyznačoval kompletností údajů o právních náležitostech a navíc soupisem polností (uvádí rozměry, nemá údaje o povinnostech). Změna nastala v josefínské době, kdy se dočasně zapisovalo doslovným zněním smluv. Základem zápisové formy 19. století se staly starší tradiční zápisy.¹⁹

Plně rozvinutý knihovní zápis by měl mít tři součásti. V praxi se k nim ale přidávaly další složky. Na panstvích se různě lišily. Někde, pod vlivem urbářů, zahajoval zápis soupis součástí usedlosti a povinností a jinde jen soupis polností nebo jen soupis povinností. Mohl být uveden i sled jmen majitelů panství. Jádro tvořily základní převodní náležitosti, např. starší jednoduché zápisy byly tvořeny jen těmito ustanoveními. Často zápis začínal datem, ale mnohdy i končil, dále pokračoval poznamenáním smluvních stran (z hlediska tržové smlouvy kupující a prodávající, manželé a děti ve smlouvách mezi manžely, převodech za života hospodáře, aktech na případ smrti). Pro zápis byl také nutný souhlas vrchnosti se zápisem tzv. konsensní klausule. Typicky začínal slovy: „*se svolením.....*“, ale spíše se vyskytoval v městských zápisech. Údaj o ceně, závdavku a splátkách se při tržové smlouvě také uváděl. Někde mohl být velmi podrobný zápis způsobu splácení. Následoval soupis závad, do kterého býval občas vsunut inventář movitého majetku, k němuž se pojilo poznamenání zastavených polností. První místo soupisu závad tvořil seznam dluhů. Tato pasiva určovala faktickou cenu nemovitosti. Proti tomu stála aktiva - věřitelské položky. U osob se jednalo o poskytnutí dědického podílu, uspořádání svatby a výbava, sepsání výměnku, zápisy služebností, zástavního práva, práva zpětné koupě a předkupní právo.²⁰

V závěrečné části mohla být zapsána zajišťovací klausule, poddanské sliby, zaručení řádného hospodaření, ale často tuto klausuli zápisy neměly. Nakonec byli uváděni svědci a datum. Na základní zápis navazovaly zápisy postupného splácení, to mohlo být řadu let a pak převyšovaly základní zápis.

¹⁹ Tamtéž, s. 56-57.

²⁰ Tamtéž, s. 57-59.

„V nejstarších knihách je zápis velmi sevřený ve velkém sloupci nebo jednotlivých odstavcích, později se uvolňuje a koncem 17. století se řádky píší značně řídce.“²¹ Zápis se začínal členit na očíslované odstavce podle ustanovení. Pokud se v knize vyskytovalo urbářové čelo, to bylo v knihách, kde se psal seznam polností a povinností, pak býval tento seznam graficky odlišen od samotného zápisu. Mohl být psán na lícové straně knihy a zápis na rubu. Opticky se v textu zvýrazňovaly důležité údaje nadepisováním nad ostatní. Ve starších knihách to bylo jméno vsi. Jinak bylo obvyklé zvýraznit jméno hospodáře nebo nového držitele usedlosti, třeba jen větším písmem v řádku. Škrtním nebo mřežováním se rušil zápis nebo jeho část. Dlužné částky byly rušeny postupně, někdy se místo škrtní podtrhávaly. Zkratky „dd“, „dt“ a „ddt“, což je dedit, vyjadřovaly také zrušení. Dále se graficky odlišovaly inventáře, roční splátky a zápisy dluhů. Tvořily jakési tabulky. Jak šel vývoj knih, tak se vyvíjelo i písmo. Ve druhé polovině 17. století se objevila novogotická kurzíva.²²

Jako živý příklad úpravy gruntovní knihy, před vydáním knihovního zákona v roce 1871, může sloužit Hlavní kniha aktiv a pasiv obce Divec,²³ ze které v této práci čerpám. Vzhledem jde o zachovalou koženou knihu o 588 stranách, jež není popsána až do konce. Byla vedena od roku 1804 do 1875. Na začátku knihy je uveden rejstřík jmen vlastníků podle gruntů od domku č. 1 po č. 31 a 35. Pak následují samotné zápisy založené opět na principu podle gruntů. Kniha je sice vedena od začátku 19. století, ale většinou se u každého gruntu objevují i starší zápisy. Každý grunt je rozdělen na dvě samostatné části, s vyčleněným počtem stran na aktiva a pasiva, řazená chronologicky za sebou. Aktiva začínají číslem domu, názvem vesnice, označením druhu gruntu, které jsou zvýrazněny větším písmem a podtrženy. Následují výměry pozemků v jitrech podle kultury a jejich souhrn. Poté začíná samotný zápis. Stránky mají předepsané sloupce. Zápisy se píší do číslovaných odstavců v jednom nejširším sloupci a v dalších sloupcích se následně píší částky a poznámky. V zápisu je zvýrazněn tučně nebo podtrženě vlastník, pokračuje datum s číslem smlouvy, podle které byl uskutečněn zápis, způsob nabytí práv, účastníci, předmět smlouvy a částka, případně způsob jejího plnění.

Pasiva mají stejnou úpravu a většinou navazují na smlouvy v aktivech. S vlastnictvím v aktivech také většinou souvisí nějaké závazky, které se zde právě zaznamenávají. Pokud se například jednalo o postoupení gruntu z rodičů na syna, pak

²¹ Tamtéž, s. 61.

²² Tamtéž, s. 62-64.

²³ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbirka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hoříněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

typickým závazkem byl výměnek a služebnost bytu pro rodiče; v případě sourozenců jejich dědický podíl. Nezletilí měli také právo bytu atd. Jinak to byly dluhy na nemovitosti nebo zástavní právo.

Text knihy je psaný německy, kurentem a zhruba od konce 60. let 19. století se začínalo psát česky.

Tuto knihu doplňuje další, Rustikální gruntovní kniha.²⁴ Zapisovaly se do ní smlouvy a doplňující informace k zápisům v Hlavní knize a sloužila také pouze pro Divec. Tady kniha nemá předepsané sloupce na stránce. Smlouvy se do ní zapisovaly volně a šly chronologicky za sebou. Většinou byly psány česky. Jelikož se zaznamenávaly v relativně krátkém období, je jich méně. Jde tu o smlouvy, ale i žádosti o zapsání do Hlavní knihy se souhlasem vrchnosti, později okresního soudu v Hradci Králové. Smlouvy byly většinou obsáhlejší než zápisy, proto se z nich dají vyčíst i podrobnější a zajímavé údaje pro badatele. Gruntovní knihy od roku 1850 vedl okresní soud v Hradci Králové.²⁵

1.2 POZEMKOVÉ KNIHY DLE KNIHOVNÍHO ZÁKONA

V roce 1871 byl vyhlášen nový obecný zákon knihovní,²⁶ který vstoupil v platnost 15. února 1872, tedy po 6 měsících ode dne vyhlášení. Byl doplněn zemskými zákony pro Čechy č. 92 z roku 1874 z. z.²⁷ Nabýval účinnosti při zřízení nových knih v den, od kterého byly vedeny. Byl stanoven pro všechny knihy, které se zabývaly věcnými právy k nemovitým věcem a do těchto se zapisovaly. Za veřejné knihy byly považovány zemské desky, horní knihy, pozemkové knihy a železniční knihy. Zemské desky byly zachovány a zapisoval se do nich dominikální majetek. Veřejné knihy byly spravovány knihovními soudy. „*Knihovní zákon z r. 1871 konstituoval Pozemkovou knihu a stanovil, že se povede s využitím reambulovaného Stablního katastru.*“²⁸

²⁴ Tamtéž, inv. č. 76, kniha č. 324, Rustikální gruntovní kniha z let 1848 – 1854.

²⁵ ŠPICNER, Zdeněk. Pozemkové knihy okresního soudu Hradec Králové 1560 – 1883, Inventář, 1964, s. 1.

²⁶ DVOŘÁK J. – BOHUSLAV J. V. *Obecný zákon knihovní ze dne 25. července 1871 č. 95 ř. z. a ostatní zákony a nařízení na knihovní právo rakouské se vztahující, zejm. též předpisy o knihách horních a železničních.* Praha, 1906, 736 s.; dále jen Obecný zákon knihovní č. 95/1871 ř. z.

²⁷ Zákon, daný pro království české dne 5. prosince 1874, č. 92. z. z. v příčině zřízení nových knih pozemkových v království Českém a jich vnitřního upravení a prováděcí nařízení – Nařízení ministerstva práv z dne 8. února 1875 č. 13. z. z.; dále jen Zákon č. 92/1874 z. z.

²⁸ ŠÍMA, Petr. *Veřejné knihy.* Stránky o Křovákově zobrazení a vůbec o všem, co souvisí se zeměměřičstvím, 11. 5. 2008 [cit. 2009-05-15]. URL: <http://krovak.webpark.cz/katastr/vk.htm>.

Dle zákona jsou pozemkové knihy veřejnými knihami a každý do nich může v přítomnosti úředníka nahlédnout a opatřit si z nich přepis nebo výpis. Do knih se vkládala práva k věcem nemovitým, ale nepatřily sem veřejné statky, práva zapsaná v jiných veřejných knihách (horních, železničních) a dominikální majetek.²⁹ Veřejný statek vymezuje občanský zákoník z roku 1811³⁰ a rozumí se jím např. silnice, ostatní veřejné cesty, ulice, náměstí, řeky atd. Předmětem zápisu do pozemkové knihy mohl být vznik, zánik nebo změna vlastnictví, omezení výkonu vlastnického práva nebo břemena na majetku.

Nabýt knihovního práva lze pouze zápisem (vkladem) do pozemkové knihy na základě platné smlouvy. Knihovnickými právy zákon rozumí věcná práva, jako vlastnické, zástavní a právo služebnosti, dále závady, břemena, právo zpáteční koupě a předkupní, právo nájemní nebo pachtovní.³¹ Tato práva se převádějí, nabývají, omezují a ruší jen zápisem do hlavní knihy stručně, tak, aby byla zapsána podstatná ustanovení. Pokud to nelze zapsat krátce, používá se odkazů k vyznačeným místům v listině.

Pozemkovou knihu tvořila hlavní kniha, sbírka listin (kniha listin), mapa pozemkové knihy a pomocný rejstřík.³²

Hlavní kniha byla vedena pro jednotlivá katastrální území (obce) a skládala se z knihovnických vkladů, kam se zapisovala knihovní těla a jejich změny, dále práva věcná, k nim se vztahující a jejich změny. Každý knihovní vklad (knihovní vložka) měl obsahovat jen jedno knihovní tělo. Pokud by patřil jeden nebo více pozemků ke dvěma nebo více tělům, musel se pro pozemky zřídit zvláštní vlastnický list a zvláštní vložka. Naopak více nemovitostí, které vlastnila jedna osoba, se mohlo sloučit do jednoho knihovního těla. Záhlaví vložky označovaly údaje – pořadové číslo knihovní vložky, název katastrálního území, soudního okresu a označení nemovitosti. Každá knihovní vložka se skládala z „*listu podstaty statkové*“, z „*listu vlastnictví*“ a z „*listu závad*“.³³

List podstaty statkové – list A, měl dva oddíly. V první části byl soupis všech nemovitostí, jež patřil ke knihovnickému tělu. Používalo se značení pozemků parcelními čísly a kulturou (druhem pozemku), u staveb domovními nebo popisnými čísly. V druhé části byla věcná práva, spojená s vlastnictvím ve prospěch daného vlastníka. List vlastnictví – list B, znamenal výčet vlastníků, způsob nabytí vlastnických práv a změny,

²⁹ Zákon č. 92/1874 z. z., § 2.

³⁰ Obecný zákoník občanský císařství rakouského z r. 1811.

³¹ Obecný zákon knihovní č. 95/1871 ř. z., § 9.

³² Tamtéž, § 1.

³³ Zákon č. 92/1874 z. z., § 6.

případné osobní omezení vlastníka při spravování jmění jako např. nezletilost. List závad – list C, obsahoval věcná práva, která tížila nemovitost jako věcné břemeno např. právo zpětné koupě, předkupní právo, právo pronájmu a jiné závazky. Omezoval nakládání s knihovním tělem nebo jeho částí. Každé knihovní tělo je celek a jedině knihovním odepsáním nebo připsáním nemovitosti ho bylo možné rozšířit nebo zúžit.³⁴

Jak již bylo řečeno, knihovní zápisy se děly na základě listin, jejichž ověřené kopie byly uchovávány ve sbírce listin. Sbírkou vedl knihovní soud a byla společná pro všechny jeho hlavní knihy. Listiny se pořádaly do svazků podle ročníků a podle podacích čísel deníků.

Mapu pozemkové knihy vedl knihovní soud a součástí pozemkové knihy se stala až s účinností zákona č. 83 z roku 1883 ř. z, o evidenci katastru daně pozemkové.³⁵ Tento zákon uváděl do souladu katastr daně pozemkové s veřejnými knihami. Případné změny knihovního těla se zakreslovaly do katastru i mapy pozemkové knihy současně. Aktualizaci těchto map měly na starost katastrální úřady.³⁶

Ke všem hlavním knihám byl veden pomocný rejstřík o tělech knihovních a osobách, který usnadňoval přehled. Skládal se z věcného a osobního rejstříku. Věcný rejstřík sestával z parcelních čísel stavebních a pak pozemkových parcel s označením kultury. Ke každé parcele bylo vkládáno číslo knihovní vložky. Osobní rejstřík uváděl jména vlastníků k listu B a věřitelů a oprávněných k listu C podle abecedního pořádku s čísly knihovních vložek.³⁷

Do knih se mohlo zapisovat třemi způsoby: vložení, zaznamenáním a poznamenáním. Vložení tzv. intabulací se práva knihovního nabývá, právo se převádí, omezuje nebo zaniká. Vklad je možný buď na základě veřejné listiny, nebo soukromé listiny s úředně ověřenými podpisy soudem nebo notářem. Za veřejné listiny se např. považují listiny od veřejného úřadu, nařízení exekuce, příkaz k zaplacení poplatků daný zákonem, listiny s povahou nařízení úřadu vykonatelné soudem aj. Soukromé listiny musí být úředně ověřené a mít náležitosti - název věci nemovité a práva, díky kterému se vkládá a výslovné prohlášení souhlasu toho, jehož právo se má omezit, změnit, zrušit

³⁴ Tamtéž, §§ 7-10.

³⁵ Zákon, daný dne 23. května 1883 č. 83. ř. z., aby zachován byl přehled katastru o dani pozemkové, § 11.

³⁶ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, s. 128.

³⁷ Tamtéž.

nebo převést na jiného. Vklad se vymaže, jestliže se odepíše všechny nemovitosti nebo přestanou být náležitými věcmi v knize.³⁸

Zaznamenání nebo-li praenotace se provádí, když listina nemá náležitosti, aby mohla být vložena, ale má vlastnosti ke knihovnímu zapsání. To znamená, že listina je platná, obsahuje platný právní důvod, nevykazuje vady, jsou v ní pojmenovány osoby a určeno místo, den, měsíc a rok vydání. Záznam zakládá prozatímní věcná práva, jako nabytí zástavního práva, práva nájemního atd.³⁹

Poznamenání (adnotace) slouží k evidenci některých osobních poměrů jako nezletilost, otcovství nebo poručnictví a také odůvodňuje určité právní účinky, což jsou knihovní posloupnosti, oddělení pozemků, hypotéky společné a nerozdílné, zašlé rozepře, exekuční prodeje aj.⁴⁰ Poznamenáním nelze nabýt věcných práv k nemovitostem.

Vložit a zaznamenat něco do knih se může jen na základě platné listiny a pokud jde o nabytí nebo přeměnu práva věcného, musí listina obsahovat i platný právní důvod. Zápisy jdou po sobě podle čísla žádosti podané u knihovního úřadu. Zápisy do pozemkových knih se činí na základě písemného příkazu knihovního soudu a podle toho, co příkaz obsahuje. V knihách se nesmí nic vyškrabovat a vše musí být čitelné. Pokud se při zapisování odhalí chyba, lze ji opravit bez nařízení soudu. Kdyby se objevila až po zapsání, pak už nelze opravovat, jen z nařízení soudu. Po zápisu do knihy se potvrzuje na původní listině, že byl zápis vykonán. Toto potvrzení má obsahovat podstatu zápisu a poznačí se v něm, kde je zápis v hlavní knize. Případné změny v hlavním vkladu se současně zapisují ve všech vedlejších vkladech. Každý účastník má právo činit odpor proti právům osob, jež je nabyly ve veřejných knihách. K tomu mu slouží opravný prostředek tzv. rekurs. V rekursní lhůtě podává písemnou žádost u soudu první instance proti povolení vkladu. Rekursní lhůta trvá 60 dní. Pak je možné ještě zároveň nebo nejdéle v dalších 60 dnech od projití rekursní lhůty podat výmazní žalobu proti všem, kteří tím vkladem nabyli knihovních práv nebo dalšího vkladu, zaznamenání.⁴¹

Pozemkové knihy garantovaly vlastnická a jiná věcná práva k nemovitostem. Aby tento systém mohl plně fungovat, využívaly právní pravidla založená na těchto

³⁸ Obecný zákon knihovní č. 95/1871 ř. z., §§ 8, 31-33.

³⁹ Tamtéž, §§ 35-38.

⁴⁰ Tamtéž, § 20.

⁴¹ Tamtéž, §§ 126-133.

principech: intabulace, volnosti, legality, priority, speciality, materiální publicity, formální publicity a souladu se stabilním katastrem.⁴²

Princip intabulace (vkladu) zajišťoval vznik, změnu a zánik vlastnictví a jiných věcných práv k nemovitosti jen zápisem do knih. Dle volnosti zápis prováděly knihovní soudy pouze na návrh účastníků majetkoprávního řízení. Díky legalitě se zápis uskutečnil, jen pokud byl v souladu s právním stavem a zákony, neodporoval stavu knihovní vložky a byl doložen platnou listinou. Priorita nebo přednost ručila za dodržování časového pořadí zápisů, došlých návrhů na zápis do knih. Tedy dřívější zápis vyloučil pozdějšího žadatele na stejný zápis k téže nemovitosti. Aby se zamezilo jakékoliv manipulaci s nemovitým majetkem do doby vzniku věcných práv k nemovitostem (zápisu), byly údaje v knize chráněny tzv. plombou. Princip speciality zajišťoval přehlednost a přesnost zápisu. Z technického hlediska určoval formu, způsob i místo a pořadí jednotlivých zápisů. Zásada materiální publicity požívala důvěry ve veřejné knihy. To znamenalo, jestliže někdo jednal v dobré víře ve správnost zápisů v knize a knihovní stav nesouhlasil s reálným, pak byla jeho nabytá práva chráněna. Formální publicita dovolovala přístup veřejnosti k pozemkovým knihám. Příkladem je v přítomnosti úředníka právo nahlížet, dělat výpisy, kopie, poznámky nebo je požadovat. Úředník pouze chránil knihy před zničením, odcizením, poškozením nebo změnou obsahu. Souladnost se stabilním katastrem určovala shodu obou evidenčních pomůcek k dané nemovitosti.⁴³

Pozemkové knihy byly vedeny u okresních soudů a v určitých případech u krajského soudu v Praze, Brně a Olomouci.

⁴² BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, s. 129.

⁴³ Tamtéž, s. 129-130.

2. KATASTRY

Katastry i veřejné knihy jsou evidenčními nástroji a mají v evidování věcných práv obrovský význam. „*Vznik pozemkových katastrů jako technických evidencí nemovitého majetku si vynutila potřeba získat věrohodné podklady pro vyměřování daní z nemovitostí, případně i získat jiné údaje o charakteristice jednotlivých nemovitostí. Veřejné knihy pak vznikly jako písemný doklad o vlastnictví k nemovitostem, o vzniku, změně a zániku majetkových práv a o oprávněních či naopak o omezeních k nim se vztahujících.*“⁴⁴

Na konci třicetileté války bylo na území Čech, Moravy a Slezska mnoho opuštěných a vyhořelých usedlostí a pozemků. Stavby slíbily navrhnout výši daní podle skutečného stavu poddaných a majetku, ale chybělo jim zjištění výměry, zaměření a spravedlivé ocenění pozemků. Na sněmu roku 1652 byly ustanoveny komise, které měly zjišťovat počty poddaných, prohlédnout jejich pole a spočítat dobytek. Pro sepsání majetku byly určeny čtyři komise, složené ze zástupců každého stavu. Ty měly za úkol navštívit, prohlédnout a sepsat soupis poddaných tzv. „skutečně osedlých“ na všech panstvích po celé zemi. U každého poddaného byla uvedena celková rozloha jeho polí, osev a počty dobytka. „Osedlý“ byl berní jednotkou, která odpovídala jednomu sedlákovi nebo čtyřem chalupníkům nebo osmi domkářům (zahradníkům).⁴⁵ Podle toho byli také přepočtení řemeslníci a živnostníci. Berní jednotky byly připsány ke každé vsi a na celé panství. Na základě jejich počtu byly určovány berní podíly každého kraje v zemi. Úkolem komisí bylo také evidovat opuštěné usedlosti a pozemky. Výsledkem této práce byla roku 1654 první berní rula, nebo také první rustikální katastr. „*Poprvé v historii se setkáváme s pojmem katastr s pochopitelným doplňkem, koho se týká, tedy s pojmem katastr rustikální. Kromě poddaných sedláků byly dani podrobeny i pozemky ostatních obyčejných poplatníků jako farářů, měšťanů, svobodníků, mlynářů apod. Veškerá půda byla rozdělena na dvě kategorie: na půdu ornou a půdu neobdělávanou. Výměra byla udána ve strychách. Jakost půdy měla tři třídy: dobrá, prostřední a špatná půda.*“⁴⁶ Berní rulou byl proveden podrobný soupis majetku a poddanské půdy v Čechách, podrobený vybírání berně. Tímto byl vnesen do berního systému právní charakter půdy.

⁴⁴ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, s. 120.

⁴⁵ ŠÍMA, Petr. *Berní ruly*. Stránky o Křovákově zobrazení a vůbec o všem, co souvisí se zeměměřičstvím, 11. 5. 2008 [cit. 2009-05-19]. URL: <http://krovak.webpark.cz/katastr/ruly.htm>.

⁴⁶ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, s. 23-24.

Půda, zapsaná v berní ruli, byla nadále nesvobodná a zdanitelná a nemohla být vyňata z evidence jinak než koupí s daňovým odvodem ve prospěch státu.⁴⁷

Již brzy po sepsání berní ruly bylo zřejmé, že je třeba její revize. Z tohoto důvodu došlo k vytvoření nového katastru z podnětu hraběte Kinského v letech 1683 – 1684. Byl vytvořen pod názvem Druhá berní rula neboli Druhý berní katastr. Zlepšení bylo jen částečné, stále docházelo k nespravedlivému a velmi zatěžujícímu vybírání daní a tím i k nespokojenosti rolnictva, vedoucí k bouřím a povstáním.⁴⁸

Přepracování berní ruly nebylo dostatečné, takže se ukazovala potřeba vyhotovit zcela nový katastr, jímž se stal tereziánský katastr rustikální, který začal platit od roku 1749 a nahradil předchozí berní rulu. Přípravy sahají zpět do doby konce vlády Leopolda I. a hlavní podnět ke změně dal Josef I. Základní rozdíl je v tom, že byl připraven soupis půdy nejen rustikální, ale i dominikální. Roku 1711 byla stanovena rektifikační komise, která měla připravit reformu a tím spravedlivější daně pro poddané. Nejdříve byla sepisována majetková příznání poddaných, duchovní, městská a vrchnostenská. Poddaní byli zapisováni podle jednotlivých vsí v návaznosti na berní rulu. Můžeme zde sledovat vývoj pozemkové držby, dělení nebo spojování gruntů, vznik nových usedlostí a chalup. Po sepsání jednotlivých příznání byly komisemi porovnávány jednotlivé údaje se skutečností. Tyto přípravné fáze trvaly až do roku 1748, kdy byl vyhlášen nový katastr. Krátce po vydání se opět objevily připomínky k berní kalkulaci a určování bonity půdy. Znovu komise objížděly všechna panství a kontrolovaly hlavně půdní výnosy a jiné podklady. V roce 1757 začal platit druhý tereziánský katastr, rustikální i dominikální.

Také Josef II. řešil berní problematiku. V rámci svých reforem vydal v roce 1789 josefský katastr. Právním podkladem byl „Nejvyšší patent císaře Josefa II. ze dne 20. dubna 1785 o reformě pozemkové daně a vyměření půdy“⁴⁹. Od předchozích katastrů se lišil stanovením rovnosti v právním postavení půdy, zdanění panské půdy již nebylo zvýhodněno. Základem vyměřování daně nebylo panství, ale plocha katastrální obce a poprvé v naší historii zavedl trigonometrické měření. Katastr byl nově organizován podle katastrálních obcí, kdy každá měla svoji knihu. Pozemky byly číslovány tzv. topografickými čísly, u každé parcely byl uveden majitel, u domu číslo popisné, popis pozemku, výměra, kultura a výnos. „*V josefském katastru jsou prvně užitá čísla popisná*

⁴⁷ Tamtéž, s. 24.

⁴⁸ Tamtéž, s. 25-26.

⁴⁹ Tamtéž, s. 41.

jednotlivých obytných budov. K očíslování došlo v říjnu 1770, kdy bylo provedeno vojskem. Tato čísla popisná platí leckde dodnes s výjimkou obcí, kde došlo v roce 1805 či 1815 k přečíslování. To se však týkalo převážně měst a městeček.“⁵⁰

Po Josefově smrti byl pod nátlakem stavů patentem Leopolda II. z roku 1793 katastr zrušen a zároveň zaveden kombinovaný způsob katastru tereziánského a josefského, tzv. Tereziánsko-josefský katastr daně pozemkové. Zůstaly zachovány josefské výměry a výnosy, ale byly rozděleny do dvou sumářů na dominikál a rustikál s převodem na peníze a s výpočtem daně. Pozemky vrchnosti byly opět daňově zvýhodněny. Tento katastr platil s postupnými úpravami až do roku 1846. „*Jeho nedostatkem bylo právní pojetí rozdílnosti zdaňování dominikální a rustikální půdy, který nemohlo vyvážit ani používání výměr zjištěných vyměřením pozemků v přírodě.*“⁵¹

Císařským patentem z roku 1817 František I. rozhodl o vyrovnání daní u všech pozemků bez zvýhodnění, o jejich přesném zaměření a vydal souhrn pravidel pro založení nového tzv. stabilního katastru daně pozemkové. Vedla ho k tomu špatná situace ve vedení předchozích katastrů, množství změn a nepřesný způsob stanovování výnosů a bonity půdy. Vzorem byl tzv. milánský katastr z roku 1780, který se stal předlohou také pozdějším katastrům francouzskému a bavorskému. Výše zmiňovaný patent obsahoval následující doporučení. „*Katastr bude obsahovat všechny pozemky hospodářsky obdělávané i neobdělávané, bez ohledu na panskou nebo poddanskou půdu. Pozemky budou geometricky zaměřeny, zobrazeny, sepsány a popsány, budou rozlišeny podle druhu a užívání, plodné pozemky budou vtříděny do jakostních tříd (bonity), stanoví se čistý výnos z pozemku jako základ pro stanovení výše daně. To vše bez ohledu na to, zda se jedná o půdu dominikální či rustikální.*“⁵² Tento katastr byl, na rozdíl od těch předchozích, budován na vědeckých základech. Probíhalo zaměřování odbornými geometry a přípravné práce. Stabilní katastr vstoupil v platnost v Čechách v roce 1860. Základem výměry byla parcela, pozemek jednoho majitele s jednou kulturou. Parcely byly děleny na stavební a pozemkové a byly podrobně zapsány v protokolech. Byly označeny parcelními čísly. Hranice katastrální obce byly převzaty z původního josefského katastru. Všechny pozemky a parcely byly barevně zakresleny v podrobných mapách. Podle tvůrců měl být tento katastr dokonalý a konečný, proto byl

⁵⁰ ČECH, Michal. *Informace o katastrech*. Genea – genealogické stránky, [cit. 2009-05-19]. URL: <http://www.genea.cz/informace/badani-v-archivu/katastry/informace-o-katastrech/>.

⁵¹ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, s. 47

⁵² ŠÍMA, Petr. *Stabilní katastr*. Stránky o Křovákově zobrazení a vůbec o všem, co souvisí se zeměměřičstvím, 11. 5. 2008 [cit. 2009-05-19]. URL: <http://krovak.webpark.cz/katastr/sk.htm>.

nazván Stabilní. To se celkem podařilo, protože i v dnešní době používáme většinu map, pocházejících původem ze stabilního katastru.⁵³

Zákonem ze dne 24. května 1869 č. 88/1869 Ř. z.⁵⁴ byla nařízena reambulace katastru a jeho pravidelné revize. Od té doby se stabilnímu katastru říká reambulovaný katastr. Reambulace trvala od roku 1869 do roku 1881⁵⁵ a týkala se doplnění původní mapy změnami od původního měření a opravou závad při ocenění pozemků. Podle těchto výsledků byla opravena i pozemková daň. Nedostatkem těchto prací byla časová tíseň a nepřesná, uspěchaná práce se projevila v mnoha případech ve znehodnocení původního mapového díla. Dani podléhaly všechny pozemky zemědělsky užívané, osvobozeny byly zastavěné plochy. Základem daně byl čistý výnos, závislý na druhu pozemku a jeho bonitě.

Evidovaným katastrem se nazývá katastr od účinnosti zákona č. 83/1883 Ř. z. o evidenci katastru daně pozemkové. Tento zákon stanovil základní pravidla vedení katastru nemovitostí, která platí dodnes. Patří mezi ně udržování katastrálního operátu v souladu se skutečným a právním stavem, oznamování každé změny skutečností vlastníkem nemovitosti, soulad katastru s obsahem veřejných knih a pravidelné revize údajů katastru.⁵⁶

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, s. 72.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, s. 75.

3. MAJETKOVÉ A DĚDICKÉ PRÁVO K NEMOVITOSTI

Majetkové právo k poddanské nemovitosti se u nás vyskytovalo ve dvou podobách. Širší práva k nemovitosti měl poddaný v případě držení zakoupené nemovitosti. Zakoupené nemovitosti v Čechách převažovaly až od 18. století. Druhým typem byla nemovitost nezakoupená, kdy poddaný měl užší práva k nemovitosti. Zakoupeným a nezakoupeným nemovitostem se blíže věnoval například Josef Tlapák.⁵⁷ Rozdíl mezi oběma typy byl patrný. „*Proti zakoupeným, kteří, ač nejsou pravými vlastníky svého statku, přece drží jej dědičně, takovým právem, že ho nemohou býti zbaveni bez vážných příčin, a přes všechna omezení vládnou jím skoro jako svým majetkem, nezakoupení jeví se pouze dočasnými nájemci statků, jež drží jen z vůle vrchnosti a o nichž sami nijak nesmějí rozhodovati.*“⁵⁸ Zakoupené statky byly vedeny v pozemkových knihách, záznamy o nezakoupených byly v registrech nebo dominikálních knihách, kam se zapisovaly smlouvy o pronájmech. Vrchnost se o nezakoupené statky starala, protože je považovala za své a mohla je kdykoliv jejich uživatelům odebrat. Tím byli nezakoupení více závislí na vrchnosti.⁵⁹ Podobným typem práva k nemovitosti byl pacht, ale lišil se v několika bodech. Nezakoupená nemovitost byla propůjčena vždy na dobu neurčitou, pacht měl většinou omezenou platnost. Také byl potvrzen písemnou smlouvou, pachtovné bylo odváděno v penězích a ne v naturáliích. Pacht probíhal nejen vůči vrchnosti, ale také mezi poddanými.⁶⁰

Ve vztahu k jednotlivým společenským třídám byly rozeznávány čtyři typy půdy. Menší část, dominikál, na kterém hospodařila vrchnost ve vlastní režii, větší rustikál obhospodařovali rolníci a farská půda, která patřila církvi. Posledním typem byla obecina, patřící obci, kterou užívali společně. Sem patřily pastviny, lesy a ostatní půda. „*Berní rulou z r. 1654 je (alespoň teoreticky) znemožněn přechod půdy z jedné kategorie do druhé, i když ekonomicky skutečný stav neodpovídá právnímu; přímým hospodářem na rustikále může být vrchnost a stejně zas na dominikále poddaný. Obecní půda je z berního hlediska přiřčleněna k rustikálu, farská k dominikálu.*“⁶¹

⁵⁷ TLAPÁK, Josef. Zákup (heslo v Naučném slovníku zemědělském). In *Poceta nestoru české agrární historie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.* Praha, 2003, s. 129-134; a TLAPÁK, Josef. K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16. a 18. století. In *Poceta* Praha, 2003, s. 135-162, ISBN 80-239-3096-6.

⁵⁸ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu.* Praha, 1949, s. 222.

⁵⁹ Tamtéž, s. 220.

⁶⁰ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století.* Praha, 1963, s. 73-74.

⁶¹ Tamtéž, s. 76.

Na všech těchto půdách mohl mít poddaný nemovitost zakoupenou, nezakoupenou nebo pacht.

Majetková práva k nemovitostem, na kterých poddaný hospodařil, byla vrchností omezena. Byla to hlavně omezení věcná, jako přímá práva vrchnosti k nemovitosti (odúmrť, odnětí nemovitosti), dispoziční omezení a platební a pracovní povinnosti vůči vrchnosti. V gruntovních knihách jsou vymezeny povinnosti poddaných, týkající se řádného hospodaření. Lze se setkat s povinností udržovat hospodářské budovy, nezhoršovat stav usedlosti, povinnost bydlet v usedlosti a další. Poměr vrchnosti a poddaného byl vždy poměrem dvoustranným a z toho plyne, že vrchnost měla také určité povinnosti k poddaným. „*Nejdůležitější částí závazků vrchnosti vůči poddanému je podpora v nouzi, motivovaná ovšem snahou o zajištění vlastních budoucích příjmů přes momentální rolníkovu insolventnost.*“⁶² Nejrozšířenější byla pomoc při stavbě nemovitosti. Mohla být finanční, nebo i formou poskytnutí dřeva na stavbu. Peněžní půjčku poskytovala vrchnost také při živelných pohromách, sledovala vlastní prospěch. Poddaný mohl půjčku použít nejen na stavbu, ale na opravy a také na nákup dobytka. Půjčku splácel nebo ji odpracovával.⁶³

Základ rodinného majetkového společenství tvořila užší rodina.⁶⁴ V českém prostředí fungoval systém malých usedlostí, kde tento rodinný majetek spravovala instituce tzv. rolnického (rodinného) nedílu, který se odrážel v dělení společného majetku. Existovalo více druhů nedílu – otcovský, vdovský, bratrský (sourozenecký), strýcovský. Majetkovou podstatu nedílu tvořil nemovitý majetek a movité věci k jeho užívání. Většinou byl hlavou rodiny otec. Pokud děti dospěly, otec odešel na výměnek a majetek se dělil na ideální podíly. Usedlost přebíral jen jeden syn, který měl povinnost vyplatit ostatní podílníky. Pokud hlava rodiny zemřela předčasně, postupovalo se stejně. Z toho plyne, že dělení rodinného společenství bylo běžný a stálý jev. Širší majetkové společenství bylo výjimkou. Jen pokud nastaly mimořádné události, jako předčasné úmrtí otce hospodáře, pak se mohl dočasně usedlosti ujmout prozatímní hospodář. Toto spojení bylo vždy bráno jen jako dočasné provizorium, dokud nedospěly děti.⁶⁵

Když došlo na dělení rodinného majetku, převáděl se formou ideálních podílů na členy rodiny. Poddanské právo nedělalo rozdíly mezi syny a dcerami. Tady se zásady pro určování podílů shodovaly se zásadami dědického práva. Podíl člena rodiny však

⁶² Tamtéž, s. 197.

⁶³ Tamtéž, s. 177-237.

⁶⁴ Procházka uvádí průměr asi 9 hlav na usedlost.

⁶⁵ Tamtéž, s. 366-368.

nemusel vždy představovat stejnou částku. „*Důvodem toho je, že rovný díl se vypočítává jen z kupní hodnoty usedlosti ve prospěch dětí nevybytých, tj. z rodinného majetkového společenství nevystoupivších.*“⁶⁶ Druhá možnost nerovnosti podílu mohla nastat v případě, když se dítěti uspořádala svatba a výbava, která se do podílu nezapočítávala. Obvykle usedlost přebíral jediný ze sourozenců, ostatním byly jejich podíly zapsány jako pohledávky, splácené ročně. V 16. - 19. století bylo v zájmu vrchnosti i státu zachovat usedlost jako nerozdělený celek s jeho povinnostmi. Oddělení od nedílu rušilo majetkový vztah k rodinnému společenství bez rozdílu nerovností podílů.⁶⁷

V 17. století bylo majetkové a dědické právo uplatňováno následujícím způsobem. Vdovský nedíl nastal po smrti otce, kdy vdova zůstala sama ve společenství s dětmi. Tady byla hlavou rodiny matka. Společenství trvalo do dospělosti dětí a pak se majetek dělil na díly. Nedílný nárok si mohlo zachovat i dítě, které žilo mimo rodinu, ale nebylo dosud vybyto. Vdovský nedíl byl také dočasný, protože usedlost mohla uživit jen jednu rodinu a vrchnost měla zájem, aby další členové rodiny zakládali svá hospodářství a plnili tak samostatně své povinnosti. „*Vrchnost vyzývá proto dospělého syna, aby se oženil a oddělil.*“⁶⁸ Vdovský nedíl zanikl prodejem statku cizí osobě nebo koupí jednoho z dětí. Jestliže vdova vychovávala jediné dítě, platil obyčej dědického práva, dítě dostalo polovinu nemovitosti vedle své matky.

Bratrský nedíl existoval, když oba rodiče zemřeli. Byl rozdělen mezi mužské potomky. Bratři hospodařili společně, dokud se neosamostatnili. Tento stav byl také dočasný a nedovoloval vytvořit běžné majetkové společenství. V případě poddaných nedíl nefungoval jako obrana proti odúmrti. Záleželo na tom, jaké ústupky byla ochotna vrchnost udělat. Kromě toho existovalo, vlivem městského prostředí, i společenství na ideální díly. Majitel dílu pak měl právo se svým majetkem volně nakládat.⁶⁹

V době pobělohorské byli poddaní většinou dědičnými nájemci svých statků. „*Rozsah jejich dědického práva není ani v té době všude stejný a mění se časem i místem tak, že po té stránce jsou poměry pestré. Nejlepší právo mají ti, kdo se od vrchnosti domohli osvobození odúmrti.*“⁷⁰ To byla bohužel menšina. Většina poddaných, pokud neměla po své smrti potomky nebo příbuzné, postoupila majetek

⁶⁶ Tamtéž, s. 369.

⁶⁷ Tamtéž, s. 369-370.

⁶⁸ Tamtéž, s. 375.

⁶⁹ Tamtéž, s. 371-382.

⁷⁰ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 216.

automaticky vrchnosti. Jak bylo již řečeno, v dědickém právu a dědické posloupnosti poddaných platily různé zásady na každém panství. Z literatury⁷¹ můžu uvést příklady ze 17. století, kde se podle dokázaných svědectví zachovávaly různé obyčeje na některých místech Království českého. Pokud by zemřel poddaný bez dědiců mužského pohlaví, tak všechn jeho statek připadl vrchnosti a manželka s dcerami dostaly příslušný díl. Nebo jinde po smrti otce dědila pouze manželka a děti a vrchnost se s nimi rozdělila rovným dílem. Pokud nebyli, celé dědictví opět připadlo vrchnosti nebo dědili pouze potomci a pokud by nebyli, tak rodiče. Podmínkou bylo, že pokud se matka znovu provdala, nic nedělila. Tyto odúmrťe se prý vyskytovaly v menšině.⁷²

Většinou nechávala vrchnost svým poddaným větší dědická práva, že mohli dědit děti i sourozenci, ať ještě žili doma nebo byli tzv. vybyti, tedy se už osamostatnili a dostali svůj podíl. Vdovy dostaly třetinu statku, pokud neexistovali děti a sourozenci. Asi nejrozšířenější byl u nás tento způsob, kdy dědili děti, manželka, rodiče, bratři a sestry hospodáře, případně jejich děti, ale vzdálenější příbuzní už ne.⁷³

*“Protože poddanská usedlost je podle praxe v celé Evropě celkem jak z hlediska ekonomické účelnosti, tak z hlediska povinností vůči vrchnosti, je postupována až do 18. století také dědicky jako celek. Teprve pozdější přírůst obyvatelstva a uvolnění poddanských pout v 19. století otevírají dokořán dveře dalekosáhlému drobení.”*⁷⁴ Pravidlem bývalo, že všechny děti dědily rovným dílem, ačkoli statek přešel na jednoho, který musel ostatním sourozencům vyplatit hotově jejich podíly, vyměřené úředním odhadem statku.⁷⁵

Charakteristickým rysem této doby byl fakt, že dědické právo poddaných upravovala výhradně vrchnost svojí vůlí, někdy dohodou s poddanými nebo smlouvami. Ke všemu pouze přihlížela státní moc svými zákony a předpisy. Jednání vrchnosti bylo nekvalitními zákony nepřímo schvalováno.

Pokud byl poddaný osvobozen od odúmrťi, mohl se svým statkem nakládat docela svobodně, ale s určitými výjimkami. Zase záleželo na dané vrchnosti. Např. hospodář, který neměl děti, mohl odkazovat bez ohledu na příbuzné. Prodej statku a polností byl bez svolení vrchnosti zakázán.⁷⁶

⁷¹ Tamtéž, s. 218.

⁷² Tamtéž, s. 216-219.

⁷³ Tamtéž, s. 219.

⁷⁴ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha, 1963, s. 453.

⁷⁵ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 219-220.

⁷⁶ Tamtéž, s. 220-221.

V následném tereziánském a josefínském období se začínaly dít změny ve prospěch lidu, jež pomalu připravovaly půdu pro vývoj do dalšího století. Marie Terezie se snažila ulehčit poddaným úpravou selské dědické posloupnosti. „*Na pohyblivé jmění může se přiznati stejně právo všem dětem hospodářovým, ale statek s příslušenstvím měl by přecházeti vždy na jediného dědice, aby se statky nedrobily a nakonec nikdo neměl ani tolik, aby mohl chovati pár koní.*“⁷⁷ Konkrétně dědický řád z prosince 1770 přiznal rozsáhlé dědické právo držitelům zakoupených statků. Byla stanovena zákonná dědická posloupnost do 10. stupně příbuzenstva. Pro nezakoupené statky samozřejmě tato posloupnost neplatila, protože neměly žádné vlastnické právo. Nařízením o výměncích bylo zabráněno přílišnému drobení selských statků velkými výměnkami. Do výměnku nebyly počítány pozemky, ale pouze obilí a dobytek.⁷⁸

Patentem Josefa II. o nevolnictví z r. 1781 bylo povoleno statky zastavit, směniti, prodat nebo zadlužit do dvou třetin jejich hodnoty. Právo odkazovat v patentu nebylo stanoveno, ale vyvinulo se přirozeně v Josefově době následkem jiných norem, protože se předpokládalo jako normální právo poddaného.

V příštích letech (1786) Josef II. vydal všeobecný řád o dědické posloupnosti.⁷⁹ Patentem z 3. dubna 1787 statek přecházel na nejstaršího syna a všechny pozemky, které k tomu statku patřily, se nesměly oddělovat ani nijak dělit. Aby byl alespoň zvýhodněn nový hospodář vůči zatížení vyplácení podílů ostatním dědicům, bylo stanoveno, že cena statku se bude úředně vyměřovat následně. Souhrn kontribuce a vrchnostenských dávek byl odečten od čistého výnosu. Z této ceny pak hlavní dědic vyplácel ostatním podíly. Další dva patenty z roku 1788 upravovaly vlastnictví manželů na statku. Jednalo se o postupu dědictví při případné smrti jednoho z manželů a zanechávání příslušenství, potřebného k hospodaření na usedlosti pro nového hospodáře.⁸⁰

Leopold II. patent z 3. dubna 1787 s dalšími ustanoveními zrušil, dědický řád roku 1791 upravil a rozšířil obecně na selský stav. Tím platilo, pokud sedlák zemřel bez pořízení, majetek připadl nejprve na jeho děti nebo jejich potomky, jinak na rodiče a jejich potomky, dále na děda a bábu a jejich potomky a tak dál až do šesté linie. Pokud nebyli žádní příbuzní, dědil manžel nebo manželka, a pokud ani ti, připadl majetek státu nebo vlastníkovu odúmrti. Mezi dědici ve stejné linii se dědictví dělilo rovným dílem.

⁷⁷ Tamtéž, s. 337

⁷⁸ Tamtéž, s. 337-339.

⁷⁹ Tamtéž, s. 372.

⁸⁰ Tamtéž, s. 373-374.

Jestliže hospodář sám nestanovil, statek připadl vždy nejstaršímu synovi. Pokud měla vrchnost námitky, tak druhému synovi. Když nebyli synové, tak nejstarší dceři. Také platilo, že kdo statek přijal, musel vyplatit ostatní podle ceny statku.⁸¹

Občanský zákoník Františka I. (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch - ABGB)⁸² byl vyhlášen 1. 6. 1811 (s platností od 1. 1. 1812). Zákoník vycházel z koncepce římského práva a částečně také z Koldínových městských práv. Základem byla přirozenoprávní teorie. Podle ní má člověk „vrozená již rozumem poznatelná práva“ a tato práva jsou omezována jen zákonem. Tímto zákoníkem se rušily starší zákony a platil pro všechny obyvatele bez výjimky. Stal se nadčasovou normou, která proto mohla přežít další legislativní procesy. S úpravami a novelami u nás platil až do rozpadu habsburské monarchie a tzv. recepčním zákonem ho převzala i Československá republika. Poté platil až do vydání nového civilního kodexu v roce 1950.⁸³

ABGB tvořily tři díly. Druhý, nejrozsáhlejší díl se věnoval právu k věcem a skládal se ze dvou oddílů. „*První oddíl zahrnoval rozdělení věcí, ustanovení o držbě, vlastnickém právu a dědění. Druhý díl obsahoval ustanovení o smlouvách.*“⁸⁴ Zákoník vysvětloval co je držba, dělil vlastnictví na úplné a neúplné. Neúplné znamenalo, že jeden vlastník měl právo na podstatu věci a druhý na její užitky. Instituce děleného práva byla takovým přežitkem z dřívější doby. Pouze úplný vlastník měl právo nakládat volně se svým vlastnictvím. Vlastnického práva bylo možné nabýt přivlastněním, přibytím a odevzdáním. „*Bez právního důvodu a řádného způsobu nabyvacího nelze nabytí vlastnictví.*“⁸⁵ Nemovitosti se odevzdávaly jinému vlastníkovu na základě smlouvy, rozsudkem soudu nebo odkazem. V případě odevzdání nemovitých věcí přecházelo vlastnické právo z jednoho vlastníka na druhého a zákoník počítal se zápisy (vklady) do veřejných knih a pouze tímto způsobem bylo možné převést vlastnické právo.⁸⁶

Dalším typem věcného práva bylo zástavní právo. Věřitel měl zástavu jako záruku pro splnění závazku v určitém čase. Předmětem zástavy mohly být movité i nemovité

⁸¹ Tamtéž, s. 372-373.

⁸² Obecný zákoník občanský císařství rakouského z r. 1811.

⁸³ SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ Ilona. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. Brno, 1993, ISBN 80-210-0597-1, s. 20-21.

⁸⁴ Tamtéž, s. 20.

⁸⁵ Tamtéž, s. 113, § 380.

⁸⁶ Tamtéž, s. 109-122, §§ 357-444.

věci. „*Je-li věcí movitou, nazývá se ruční zástava nebo zástava v užším smyslu; je-li věcí nemovitou, nazývá se hypotéka nebo zástava pozemková.*“⁸⁷

Další možností věcného práva, která se hojně vyskytovala v pozemkových knihách a byla součástí vlastnictví, bylo právo služebnosti. V tomto případě se vlastník věci zavazoval jiné osobě něco strpět nebo opomenout v její prospěch. Bylo to tedy věcné břemeno na vlastnictví. Existovaly různé druhy služebností. Pokud se spojila služebnost s držbou pozemku za účelem většího prospěchu z pozemku, pak to byla služebnost pozemková. Při ní existovali dva držitelé pozemku. Závaznému držiteli patřil statek služebný a oprávněnému statek panující. Dalším typem byla služebnost osobní, která byla vyjádřena nutným užíváním věci, požíváním, bydlením. Domovní služebnosti dávaly právo držiteli domu, aby něco dělal na sousedově pozemku, což musel soused snášet. Např. opřít svou stavbu o sousedovu, vést k sousedovi okap, vést kouř jeho komínem nebo naopak soused nesměl svou stavbu přistavovat, aby bránil výhledu nebo stínil, neodvádět okap jako další zdroj vody ze sousedova pozemku atd. Plní služebností bylo právo mít na pozemku stezku, průhon dobytka, vozovou cestu a také činnosti jako pást tam dobytek, kácet dříví, honbu, lámat kámen atd. „*Právní důvod služebnosti se zakládá na smlouvě; na projevu poslední vůle; na právním výroku vydaném při rozdělení společných pozemků; nebo konečně na promlčení.*“⁸⁸ Služebnost se nemohla dělit ani převádět na jiné věci nebo osoby.⁸⁹

Obecně dědické právo zákoník formuloval následovně. Právo dědit se zakládalo buď na vůli zemřelého, na dědické smlouvě nebo bylo dané zákonem a bylo možné použít tyto způsoby současně vedle sebe. Odlišovalo pozůstalost a odkaz. Pokud zemřel dědic dříve než zůstavitel, na jeho dědice nepřecházel nárok dědit. Závazky zemřelého přecházely na dědice, ale peněžité pokuty dané zákonem, ke kterým ještě nebyl odsouzen, už ne. Na dědice také padalo břemeno vystrojit zemřelému slušný pohřeb. Pokud se někdo vzdal svého dědického práva, pak to platilo i pro jeho potomky.⁹⁰

Zákon také uváděl pravidla dědické posloupnosti jím daná. Tato metoda se používala částečně nebo úplně v případech, kdy neexistovala platná poslední vůle, ve vůli nebyl uveden celý majetek, nebyli v ní uvedeni všichni dědicové nebo dědicové nechtěli dědictví přijmout. Pokud dědic nedostal celý svůj díl, mohl žádat u soudu o svá práva daná tímto zákoníkem. Dědicové byli vždy vzeší z manželství, v nejbližším pokolení

⁸⁷ Tamtéž. s. 123, § 448.

⁸⁸ Tamtéž. s. 129, § 480.

⁸⁹ Tamtéž. s. 127-136, §§ 472-530.

⁹⁰ Obecný zákonník občanský císařství rakouského z r. 1811, §§ 533-551.

příbuzní. Tyto linie pokračovaly od prvního kolene až do šestého. Dále zákoník blíže určoval, kdy dědilo které pokolení. Např. v prvním pokolení dědily manželské děti celé dědictví, ať byly narozeny za života i po smrti zůstavitele atd. Manžel byl zákonným dědicem čtvrtiny dědictví zůstavitele spolu s dětmi a jejich potomky. Nebo mohl získat polovinu se zůstavitelovými rodiči a jejich potomky a starými rodiči. Pokud byli potomci starých, zemřelých rodičů zůstavitele, měl manžel právo na část z druhé poloviny, která by připadla těmto potomkům. Nebylo-li zákonných dědiců první a druhé třídy (děti, rodiče), ani starých rodičů, dostal celé dědictví manžel.⁹¹

„Odchylky od zákonné posloupnosti dědické, ustanovené v této hlavě, co do selských statků a pozůstalosti osob duchovních jsou v zákonech politických.“⁹²

⁹¹ SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ Ilona. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. Brno, 1993, ISBN 80-210-0597-1, s. 164-171, §§ 727-760.

⁹² Tamtéž, s. 172, § 761.

4. DĚLENÍ SELSKÝCH STATKŮ

Už Marie Terezie věnovala pozornost otázce dělení selských statků, o které dříve rozhodovala vrchnost. Kvůli berním a vojenským důvodům vláda doporučovala dělení příliš velkých statků. „*Dvorským dekretem ze 17. února 1753, vyhlášeným v Čechách i na Moravě, bylo přímo vysloveno přání, aby poddaným, chtějícím vstoupiti v manželství a založiti si tak vlastní rodinu, bylo umožněno živobyť dělením selských usedlostí, o němž arci bylo podati řádnou zprávu úřadu krajskému, aby se nestala újma zemskému katastru.*“⁹³ Tento dekret bohužel neměl dobrý dopad například v brněnském kraji. Noví hospodáři dostali jen několik měřic půdy, z čehož nemohli uživit sebe a rodinu a navíc držitelé usedlostí žádali osvobození od vojenské služby. Dvorská kancelář na to reagovala cirkulářem z 14. září 1771, kterým byla dána instrukce krajským úřadům na Moravě, aby v budoucnosti mohli statky dělit pouze celí sedláci pod podmínkou, že díl, který se oddělí, nebude menší než čtvrtina statku. Dělit se mohlo jen se souhlasem gubernia. Toto nařízení bylo vyhlášeno i v Čechách (12. října 1771) a ve většině rakouských zemí. Ve Slezsku to bylo ustanoveno již v robotním patentu z 6. července 1771.⁹⁴

Josef II. se snažil úplně zamezit dělení selských statků mezi dědice. Dvorský dekret z 18. května 1786, vyhlášený v Čechách 6. června, stanovoval pravidlo, aby hospodářství, sloužící jako hlavní zdroj obživy, bylo rozděleno tak, že minimálně jedna usedlost, vzniklá z dělení, měla nejméně 40 měř (7,62 ha) polí. Na horách bylo umožněno dělit statky na menší části, protože usedlost nebyla jediným zdrojem obživy a obilí se muselo dovážet z úrodnějších krajů. Za rok byl vyhlášen nový dvorský dekret, ten upřesňoval předchozí nařízení.⁹⁵

Nyní musel mít každý podíl z původního statku minimálně 40 měř polí na rodinnou usedlost. Dále každý poddaný selský statek tvořil samostatný celek, se kterým smělo být manipulováno pouze se souhlasem vrchnosti. Bylo zakázáno držet více statků. To znamená, že každý statek musel mít jednoho hospodáře. Pokud majitel statku dědil jiný, musel se rozhodnout jen pro jeden. Také se poddaní nesměli zadlužit více než přes dvě třetiny hodnoty statku. Své pozemky nesměli dát do podílného nájmu, pouze jen do dočasného nájmu a se svolením vrchnosti. Měli zakázáno smluvně přenechat buď

⁹³ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 381.

⁹⁴ Tamtéž, s. 380-381.

⁹⁵ Tamtéž, s. 382.

doživotní užívání svých statků a jejich částí jiným osobám, nebo zanechat pozemky odstupujícímu hospodáři v užívání jako výměnek. Během dalších let francouzských válek se usedlosti dělily ve snaze sedláků osvobodit syny od vojny a vrchnosti, za zachování pracovních potažných sil na panství.⁹⁶

V souvislosti s pozemkovou dělitelností a nedělitelností je třeba rozlišovat. Ty pozemky, jež patřily do jednoho celku s obytným stavením a budovami, byly vedeny v berních zápisech jako nedílné a nazývaly se osazenými. Pozemky, které nebyly přiděleny k domu a spojeny v celek byly dělitelné, nazývané neosazené nebo přespólní. „*V těchto neosazených čili dělitelných pozemcích spatřovati sluší drobný, pohyblivý majetek pozemkový.*“⁹⁷

České i moravskoslezské gubernium se snažilo bránit přílišnému drobení statků. České gubernium toho dosáhlo dekretem dvorské kanceláře v roce 1812, kdy bylo přísně zakázáno dělit statky bez povolení gubernia. Ale usedlosti se prý dál drobily. Krofta argumentuje obnovováním dřívějších zákazů, protesty moravských stavů roku 1834 a znaleckým výkladem Braunera⁹⁸ z roku 1847. I po zrušení poddanství a roboty zůstaly po r. 1848 platné zvláštní předpisy o dědické posloupnosti na selských usedlostech a nařízení proti svobodnému dělení a velkému zadlužování statků. Vrchnostenská pravomoc přešla v tomto směru na státní úřady. Už na Kroměřížském sněmu v roce 1848 byla probírána otázka dělitelnosti selských pozemků. Sjezd rolnických a lesnických hospodářů ve Vídni 1849 byl také pro volné dělení selských pozemků. Bohužel tyto názory nebyly vyslyšeny a nová Bachova vláda se stavěla proti dělení. Naopak Bach chtěl rozdělené usedlosti spojovat.⁹⁹

Po pádu absolutismu se za podpory liberální veřejnosti podařilo docílit konečného úspěchu. Říšským zákonem byla 27. června 1868 vyhlášena neplatnost všech nařízení o selské dědické posloupnosti, které by se lišily od předpisů občanského zákoníku.¹⁰⁰ Zemským zákonem na Moravě 1868 a v Čechách 1869 byla zrušena nedělitelnost selských gruntů.¹⁰¹

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ FIEDLER, František. *Zemědělská politika*. Svazek první, Praha, 1899, s. 174.

⁹⁸ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 383-384; originál F. A. Brauner, *Böhmische Bauernzustände im Interesse der Landeskultur und des Nationalwohlstandes besprochen* (1847), s. 30.

⁹⁹ Tamtéž, s. 427.

¹⁰⁰ Obecný zákoník občanský císařství rakouského z r. 1811.

¹⁰¹ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 428.

Zákon číslo 152, daný dne 20. prosince 1869, týkající se volného nakládání s pozemky¹⁰² způsobil převrat ve vlastnických právech bývalých poddaných sedláků. Zákon říká v pěti paragrafech následující: § 1. Nedělitelnost u některých druhů pozemků je zrušena. § 2. Vlastník může libovolně nakládat se svým pozemkem a odkazovat ho bez povolení úřadu. § 3. Všechny zákony, které dosud omezovaly nakládání s pozemky, hlavně ty o nedělitelnosti statků a samostatném hospodaření držitele, jsou neplatné. § 4. Nemění se všechna omezení týkající se práva volného nakládání s pozemky v zákonech o soukromém právu, dále § 21. lesního zákona, § 31. patentu o vyvazení a spořádání břemen a omezení v obecních zákonech. Nemění se předpisy stanovující pozemkovou daň. § 5. Ministři vnitřních záležitostí a spravedlnosti mají uvést zákon v platnost.

Po uzákonění v českých zemích se v Německu začaly projevovat opačné snahy k omezení selského dědického práva a dělitelnosti pozemků. K nám se pak také dostaly a od sedmdesátých let, kdy se začala projevovat krize v obilném obchodu vlivem konkurence, zesilovaly. Až roku 1889 (1. dubna 1889 ř. z. č. 52) vyšel „*rámcový*“ říšský zákon,¹⁰³ kterým se zaváděly pro střední rolnické usedlosti zvláštní předpisy o rozdělování dědictví. Zákon ovšem neomezoval právo vlastníka o statku rozhodovat nebo pořizovat, ale jestliže by držitel zemřel bez pořizení, pak by celý statek dostal jeden dědic, jenž by vyplatil spoludědicům dědické podíly podle úřední ceny statku. Následující zemské zákonodárství mělo propojit otázku dělitelnosti středních selských statků a jejich dědických převodů.¹⁰⁴

K tomu je třeba dodat, že tento zákon mohl začít platit v momentu vydání zemského zákona. Zemský zákon měl podrobněji upravovat např. to, které statky se považují za střední, podle jakých zásad se bude vybírat jediný dědic z oprávněných a stanovení ceny usedlosti. Podle Fiedlera¹⁰⁵ se za střední selský statek považoval takový, jehož průměrný výnos stačil k tomu, aby uživil pětičlennou rodinu a výnos nebyl větší než čtyřnásobný. Pokud tedy byl statek prohlášen za střední selský statek, pak měl být majitel statku omezen v otázkách zmenšení, zvětšení a zadlužení usedlosti takto:

1. Střední selský statek lze dělit pouze s povolením úřadu a jeho výměra nesmí klesnout pod danou výměru středního statku. Úřad může také vydat souhlas, pokud je

¹⁰² Národní archiv Praha, Sbirka zákonů, Zákon č. 152, daný dne 20. prosince 1869.

¹⁰³ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 428.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 428-429.

¹⁰⁵ FIEDLER, František. *Zemědělská politika*. Svazek první, Praha, 1899, 320 s.

oddělení nutné nebo účelné z hospodářského nebo kulturního hlediska. Statek může klesnout pod výměru kvůli opatření ve veřejném a obecném zájmu, jako je stavba silnice, úprava vodních toků, odvodnění půdy atd. Povolení není třeba v případě vyvlastnění. Pozemkové parcely v katastru samostatně uvedené musí být zachovány ve své formě a rozměrech. Záleží na jednotlivých případech.

2. Naopak připojovat pozemky lze také jen se svolením úřadu, dokud nepřekročí hranici pro střední statky. Dva statky nesmějí být spojeny v jeden.

3. Při zadlužování je nutné posuzovat zvláště starší statky, které byly mezi střední statky začleněny na základě výměry a pak statky, které teprve vzniknou. Na starších statcích, které jsou zavázány hypotečními břemeny, se nic nemění. Ale nově prohlášený střední statek smí být hypotečními břemeny zavázán jen na celek, ne na jeho části. Stejně tak se provádí exekuce.¹⁰⁶

U nás dospěly k vydání tohoto zemského zákona pouze Čechy po dlouhých jednáních až roku 1907.¹⁰⁷ Za statky střední velikosti určuje ty, jež mají čistý katastrální výnos od 100 do 1500 Korun a rozlohu minimálně 5 hektarů. Statek převzali potomci – muži mají přednost před ženami, u dědiců stejného pohlaví měli přednost starší před mladšími. Pokud nebyli potomci, statek přecházel na pozůstalého manžela.

K dokreslení tehdejších zemědělských poměrů v Čechách se nabízí statistický přehled, který uvádí Fiedler ve své práci.¹⁰⁸ O první statistiku se zasloužila vlastenecká hospodářská společnost v Čechách a ústřední výbor pro zemědělskou a lesní statistiku. Jejich práce, uspořádaná do tabulek, probíhala a byla vydána v letech 1861 až 1872. K hodnocení tabulky bylo třeba rozdělit pozemkový majetek v Čechách do skupin dle výměr:¹⁰⁹

- a) pozemkový majetek parcelový – majetek do 5 jiter (2,88 ha) výměry,
- b) drobný majetek selský – majetek od 5 do 10 jiter (od 2,88 do 5,75 ha),
- c) střední majetek selský – majetek od 10 do 50 jiter (od 5,75 do 28,75 ha),
- d) větší majetek selský – majetek od 50 do 200 jiter (od 28,75 do 115 ha),
- e) velký majetek pozemkový (velkostatky) – přes 200 jiter (přes 115 ha).

Dále snad není třeba rozepisovat jednotlivé krajiny. Dívec je součástí České nížiny – Horní (východní) krajiny kam patří: Český Brod, Benátky, Nymburk, Poděbrady,

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 189-191

¹⁰⁷ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 429.

¹⁰⁸ FIEDLER, František. *Zemědělská politika*. Svazek první, Praha, 1899, s. 302-320.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 303.

Kouřim, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Přelouč, Pardubice, Hradec Králové, Jaroměř, Hořice, Nový Bydžov, Nechanice, Městec Králové, Chlumeč, Chrudim, Vysoké Mýto a Holice.

Tab. č. 1 - Procentuální podíl jednotlivých skupin majetkových na půdě dle přirozených krajín země (1861 – 1872).¹¹⁰

Krajina	Ma- jetek mrtvé ruky a vázaný	Majetek allodiální				
		velký	větší selský	střed. selský	drobný selský	parce- lový
I. Česká nížina						
a) Dolní (západní) krajina	17,74	20,57	17,18	37,29	3,45	3,77
b) Horní (východní) krajina	24,31	19,01	6,48	39,70	5,58	4,92
II. Jižní podhoří Sudet						
a) Obvod opočenský	24,83	12,17	7,41	40,48	6,73	8,08
b) Obvod jičínský	28,02	15,10	2,70	41,62	6,92	5,64
c) Obvod českolipský	32,62	13,50	7,44	38,40	5,88	6,13
III. Dolní poríčí Ohře a Středohoří	26,73	15,13	10,42	39,42	4,47	3,83
IV. Horní poríčí Ohře a tepelské pohoří	29,19	11,80	13,92	35,97	4,14	4,98
V. Hornatina v poríčí Berounky a Podbrdsko	32,56	25,83	6,94	30,07	2,35	2,25
VI. Plzeňská pánev	34,44	14,04	9,12	36,24	3,55	2,61
VII. Pánev budějovická a česká rybníčná rovina	30,87	16,04	11,49	36,35	2,83	2,42
VIII. Česko-moravská vysočina						
a) Obvod tábořský a něm.-brodský	20,79	19,51	11,75	41,89	3,26	2,80
b) Obvod pelhřimovský a hlinský	20,83	13,76	15,71	41,83	4,27	3,60
IX. Horská krajina Sudet						
a) Krajina českého hřebenu	15,92	16,16	7,99	48,70	5,79	5,44
b) Krajina krkonošsk. a jizersk. pohoří	16,70	22,00	11,84	35,42	5,98	8,06
c) Krajina ještědská a lužické pohoří	18,78	16,86	10,80	40,06	4,40	9,10
X. Krajina rudohorská	29,91	17,59	11,83	25,22	6,85	8,60
XI. Horská krajina šumavská						
a) Obvod severozápadní	33,99	17,30	8,91	32,84	3,45	3,51
b) Obvod jihovýchodní (Šumava)	35,48	12,29	14,90	33,07	2,25	2,01
Čechy celé	25,31	18,57	10,84	37,13	4,05	4,10

Pozn.: Skupina velkého majetku allodiálního neobsahuje všechny velký majetek, ale jen jeho část a ve skupině majetku mrtvé ruky (majetek obecní, církevní, školní,

¹¹⁰ Tamtéž, s. 309.

fondový a nadační) a vázaného (fideikomisní, lenní majetek) větší část patří do skupiny velkého majetku.

Podle této a ostatních tabulek bylo odvozeno, že v Čechách tvořil pozemkový majetek do 5 jiter 4,10 %, od 5 do 200 jiter 52,02 % a přes 200 jiter 37,34 veškeré půdy.¹¹¹

Fiedler srovnal Čechy s jinými zeměmi (Německo, Prusko, Bavorsko, Sasko, Poznaňsko) a dospěl k závěrům, že Čechy nebyly zemí s velkým počtem velkostatků, parcelový majetek byl zde rozdělen na velmi malé kusy, výborně si vedl střední selský majetek a velký majetek, zato nápadně malý byl počet větších statků selských i jejich malá výměra půdy.

Dalším pokusem zjistit změny v rozdělení pozemkového majetku byla r. 1890 práce českého zemského výboru. Výsledky obsahují *Statistické tabulky o změnách v rozdělení majetku pozemkového v království Českém* (vydané r. 1893). Bohužel některé zjištěné podklady měly chyby, týkající se zařazení půdy do majetkových skupin. Tím byla správnost konečných výsledků ohrožena. Výsledky jsou tyto:¹¹²

Tab. č. 2 - Rozdělení majetku v Čechách (1893)

Druh majetku	Procentuální podíl
mrtvé ruky a vázaný	27,45
alodní velký	14,19
alodní větší selský	10,42
„ střední selský	34,91
„ drobný selský	5,49
„ parcelový	7,54

Tato čísla nejsou úplně spolehlivá, ale určitý obraz podávají. Minimálně bylo tímto pokusem dokázáno, že lze v Čechách při dobré organizaci zjistit přesnou statistiku o rozdělení majetku a jeho pohybech na základě katastru.

Na závěr této kapitoly by se slušelo ještě uvést k zamyšlení jiná data související s dělením usedlostí v Čechách. Robert Kvaček ve své práci píše toto: „v letech 1861 – 1872 bylo v Čechách 619 839 pozemkových vlastnictví, v letech 1889 – 1890 jich bylo

¹¹¹ Tamtéž, s. 315.

¹¹² Tamtéž, s. 319-320.

už 744 058 a průměrná výměra usedlosti se zmenšila z 10 jiter 1096 m² na 8 jiter 128 m².¹¹³

5. DIVEC – SOCIÁLNÍ SKLADBA A VÝVOJ V 17. – 19. STOLETÍ

Divec je menší obec ležící v Královéhradeckém kraji, blízko města Hradec Králové. Podle Orthy a Sládka¹¹⁴ se obec nazývala „Divec“ či „Zdivce“. Označení Divec bylo poprvé uváděno v roce 1417.¹¹⁵ V práci používám současnou podobu Divec. Co se týká původu jména, existuje rozpor mezi dvěma variantami. V kronice obce Divec kronikář s odvoláním na L. Domečku tvrdí, že jméno je odvozeno od „divoké“, „zdivočelé“ krajiny s velkými a hustými lesy.¹¹⁶ Ale v místopisu Domečka píše, že název pochází od zakladatele Divka.¹¹⁷ Patří mezi mladší osady, založené na mýtině bez tekoucí vody. Nejstarší zpráva o Divci se dochovala právě z roku 1417, kde se řeší blíže nespecifikovaný spor o Divec mezi Hynkem z Červené Lhoty a Opatovickým klášterem. Na jih od Diverce se nachází zalesněný „Spálený kopec“. Podle pověsti zde měl být velký statek, možná i tvrz. Roku 1420 Orebité s Hradeckými statek i s tvrzí vypálili.¹¹⁸

Od Petra z Adršpachu koupil roku 1500 Divec Mikuláš Trčka z Lípy a připojil ho k smiřickému a hoříněveskému panství. Po bitvě na Bílé hoře náleželo panství generálu Matyáši Gallasovi. Po jeho smrti roku 1661 se o statky rozdělili synové František Ferdinand a Antonín Pankrác Rudolf. Právě Antonínovi připadly Smiřice i s Divcem a dalšími. Roku 1685 prodal celé panství vdově Issabele Magdaleně ze Šternberka. Na jejího zástupce Jana Josefa Šternberka roku 1696 panství přešlo. Od roku 1717 byl Divec na krátký čas odprodán od panství Antonínu Janu Malovcovi, rytíři z Malovic.¹¹⁹

¹¹³ KVAČEK, Robert et al. *Dějiny Československa II*, 1648 – 1918, Praha, 1990, ISBN 80-04-21070-8, s. 322-344.

¹¹⁴ ORTH, Jan – SLÁDEK, František. *Topograficko-statistický slovník Čech. Podrobný popis všech měst, městysů, vesnic...království českého*. Praha, 1870, 1048 s.

¹¹⁵ DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

¹¹⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha od r. 1923, nezpracováno.

¹¹⁷ DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

¹¹⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha od r. 1923, nezpracováno.

¹¹⁹ DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

Hrabě Jan Václav Paar ho koupil roku 1761 zpět. V lednu 1780 koupil císař Josef II. panství Smiřice. Od roku 1848 se panství změnilo v říšský statek a dostalo se pod správu c. k. privátní rakouské banky ve Vídni. Se smiřickým panstvím byl Divec spojen až do zrušení poddanství 1849. Tehdy se stal samostatnou politickou obcí.¹²⁰

„Později přešlo t. zv. smiřické komorní panství koupí na c. k. národní banku (Nationalbank) a potom na c. k. úvěrní ústav ve Vídni, od něhož koupil panství smiřické i s Hoříněvsí pan Jan Liebig za 2,504.000 zl. r. č.“¹²¹ Liebig ho koupil ve veřejné dražbě 1863. Po smrti Jana Liebiga musel syn kvůli dluhům roku 1882 panství prodat. Od tohoto roku ho vlastnil nejvyšší císařský královský rodinný fond až do převratu 1918, kdy bylo panství prohlášeno za majetek Československé republiky.¹²²

Jak již bylo výše uvedeno, historie obce se pojí se smiřickým panstvím, ke kterému byla roku 1500 připojena. Proto je na místě uvést o něm základní demografické údaje. Tyto informace o panství jsem vzhledem k zaměření práce čerpala z Chalupy,¹²³ který již využil níže uvedené prameny a edici.

V polovině 17. století tvořilo smiřické panství celkem 53 obcí a osad.¹²⁴ Větší část obcí tvořila v celku úrodnou rovinnou krajinu, ale asi 3 obce byly územně oddělené a náležely už do podhorské oblasti podkrkonoší. Chalupa nepochybuje o úrodnosti polí na panství. K tomu dokládá zmínku z berní ruly z roku 1654, která hodnotí oblast slovy „*rolí ourodný*“.¹²⁵

Tab. č. 3 - Porovnání berní ruly z r. 1654 a urbáře panství z r. 1655¹²⁶

Hospodaření	Berní rula	Urbář
Počet usedlostí	907	924
Počet lánů orné půdy	496	535
Počet lánů neobdělané půdy	37	–
Celkem lánů půdy	506	535

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha od r. 1923, nezpracováno.

¹²² Tamtéž.

¹²³ CHALUPA, Aleš. Panství Smiřice a jeho poddaní v polovině 17. století. In *Hradecký kraj* 2, 1958, s. 197-214.

¹²⁴ Tamtéž, s. 198.

¹²⁵ Tamtéž, (převzato z DOSKOČIL, Karel. *Berní rula 2: Popis Čech r. 1654*. Praha, 1953 – 54).

¹²⁶ Tamtéž.

Pokud porovnáme údaje z berní ruly s urbářem,¹²⁷ tak se zdá, že panství v ní uvedlo méně půdy než v urbáři. Mohlo by to znamenat záměrné zamlčení a daňové úniky až 5 procent, oproti údajům v urbáři v dalším roce. Urbář označil průměrným typem usedlosti na panství menší selský statek o rozloze o něco víc než ½ lánu.

V této praxi se pokračovalo dále při přípravných pracích na tereziánském katastru. Nejprve panství podávala 1713 příznávací fasi. Pravdivost ověřovala šlechtická komise na místě. Vrchnost kvůli tomu nedovolovala po tuto dobu stavět novostavby.

Největší vesnice z panství v polovině 17. století byl Černilov s 62 hospodáři, nejmenší osady tvořilo 9 usedlostí, dvě obce byly vůbec pusté. Vesnice se lišily počtem domů i velikostí pozemků. Největší vesnice Černilov měla nejvíce rustikálních polí, 48 lánů, ale dál už neplatila úměrnost čím větší vesnice, tím více pozemků. Např. chudá obec Proruby vykazovala průměr 3 strychy na chalupu, oproti tomu Rtně tvořila průměr 72 strychů na usedlost.¹²⁸

Tab. č. 4 - Obyvatelé panství Smiřice k r. 1654¹²⁹

Kategorie obyvatel	Výměr	Počet	Procentuální podíl
bezzemci	–	203	22,6
chalupníci	1 - 15 strychů	225	25,1
sedláci	–	480	51,3
Z toho	–	–	–
sedláci	16 - 45 strychů	186	–
sedláci	¾ - 1½ lánu	251	–
sedláci	více než 1½ lánu	33	–

Hovoříme o období po třicetileté válce, kdy bylo mnoho stavení i vesnic vylidněno, proto se nemusely selské grunty dělit mezi syny a ti se mohli usadit na opuštěných staveních. Takto si mohli opuštěný statek rozdělit i sousedé. Důkazem toho, že vrchnost chtěla zachovávat statky a bránila jejich dělení, je pozdější zápis v knize dekretů Smiřického panství z 14. ledna 1725. Jistý Tomáš Havlasa ze Skalice chtěl postoupit

¹²⁷ Podle Chalupy se dochovaly 3 urbáře panství, a to z let 1588, 1619 a 1655. Poslední čítá zhruba 1000 stran a podává obraz o podrobném soupisu všech panských příjmů a majetku, poddanských gruntech na vsích, jejich dávky, roboty a ostatní povinnosti a pokračuje vrchnostenským majetkem a jeho zdroji příjmů.

¹²⁸ Tamtéž, s. 200.

¹²⁹ Tamtéž, s. 201.

chalupu od otcovského gruntu, na které už hospodařil starší bratr. Vrchnost reagovala: „Žadatel smí užívat tuto chalupu podle poslední vůle otcovy až do své smrti, chalupa mu nesmí být postoupena, protože žádný selský statek nesmí být rozdělen a také žádný poddaný nemá práva rozdělovat poslední vůlí svůj majetek.“¹³⁰

K výměře polí se váže i stav dobytka. Jako jediný pramen k polovině 17. století slouží opět berní rula.

Tab. č. 5 - Stav dobytka na usedlostech panství

Smiřice v polovině 17. století¹³¹

Druh dobytka	Počet
potah (koňský, volský)	1749
dojné krávy	2603
jalovice	2822
ovce	2473
prasata	1633

Tab. č. 6 - Usedlosti a jejich dobytek v polovině 17. století¹³²

Kategorie usedlosti	Počet	Průměrný stav dobytka
selský statek	408	1 lán – 4 koně, 4-5 krav, 5 jalovic, 3 prasata
		½ lánu – 2 tažní koně, 3krávy, 3-4 jalovice, 3 ovce, 2 prasata
chalupa	214	1-6 krav a jalovic, potah 1-3 kusy (jen 30 % chalup)
usedl. bezzemka	202	1 kráva a jalovice, někdy vepř
nový osadník	6	—
vyhořelý	2	—
Celkem	832	—

Počet dobytka závisel na množství krmiva. Dle urbáře se ví, že někteří poddaní si pronajímali panské louky nebo platili poplatek za pastvu na panském.¹³³

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž, s. 202.

¹³³ Tamtéž.

Z této doby se dochoval také tzv. soupis obyvatelstva podle víry. Zachycuje všechno obyvatelstvo, obce a osady. Vznikl z politicko-náboženských důvodů, hlavně z rekatolizační snahy církve, státu a šlechty. V domácnostech uvádí všechny členy rodiny i malé děti, služebné, pomocníky.¹³⁴ U jednotlivých osob jsou tyto položky – jméno, věk, stavovská příslušnost, povolání, náboženské přesvědčení a příslušnost.

Tab. č. 7 - Soupis obyvatelstva na smiřickém panství r. 1651¹³⁵

Lidé	Počet	–
Dospělí	1779	Rustikál 4555
Děti do 10-ti let	1062	
„ starší	595	
Čeled'	429	
Podruzi	690	
–	–	Dominikál 297
Celkem	–	4852

Zajímavostí je, že uvádí 41 vsí, tedy méně než v urbáři r. 1655, s 876 usedlostmi a 4 555 lidmi. Průměrná rodina sestávala ze čtyř členů – otec, matka, dvě děti. Existovaly i rodiny s více dětmi, ale toto spíše ukazuje na poválečnou situaci. Z celkového počtu lidí 4852 bylo pouze necelých 400 katolického vyznání. Na zámku žilo 50 katolíků a ve Smiřicích také 50, zbytek na venkově. Takže pokud bychom to rozdělili mezi vesnice, byl by to minimální počet katolíků.¹³⁶

Poddaní museli také robotovat, jejich povinnosti jsou zaznamenány v urbáři panství roku 1655.¹³⁷ Každý poddaný uváděl rozsah nemovitého majetku a podle toho měl stanovené poddanské závazky. Základem, který měli všichni, byl peněžní úrok ve dvou splátkách ročně (svatojiřský, svatohavelský) a pravidelný roční naturální úrok odvodem slepic, kapounů, někdy i vajec. Pak byly ještě povinnosti odlišné podle vsí. Některé vesnice měly navíc ještě splátku na sv. Jana, jinde „roboty bartolomějské a vánoční“

¹³⁴ Tamtéž, s. 203.

¹³⁵ Tamtéž, s. 203-205.

¹³⁶ Tamtéž, s. 205.

¹³⁷ Tamtéž, s. 211.

(tam patří i Divec), roboty „ženné, vorné, furní a sečné“.¹³⁸ Jinde se k naturáliím odvádělo i obilí. Povinnosti byly různé, převzaté z doby, kdy ještě panství nebylo scelené. Stejně byly tyto dávky už většinou odváděny v penězích. Úrok z lánového statku se lišil od několika grošů po částku nad 3 kopy míšeňské. Jako nová povinnost se objevuje prodej určitého množství obilí pro panské sýpky a pivovar za nižší než tržní cenu.¹³⁹

Urbář ale nezachycoval všechny povinnosti. Zapisovaly se do něj ty speciální pro vsi a usedlosti, jež se také dědily. Se vzrůstem panského hospodářství přibýlo i poddanských povinností, které se do urbáře už nezapisovaly. Vrchnost nebyla stále spokojená. Hrabě Paar vydal kolem roku 1715 nový robotní řád.¹⁴⁰ Ten požadoval od poddaných více než dosud. Jakýkoliv odpor poddaných by byl tvrdě trestán. Útlak se stupňoval a poté se projevil v selských povstáních roku 1775. Na tuto dobu mimo jiné vzpomíná holohlavský děkan František Martin Uhlíř.¹⁴¹ Nyní již přejdeme přímo k vesnici Divec.

Divec

„Ves Divec leží 260 – 285 m. n. m., J. od Černilova, na S. od lesa Dehetníku a na V. od lesa Ouliště. Od Hradce Králové jest vzdálen 7.9 km na VSV. Okolní obce jsou: Librantice, Černilov, Bukovina a Slatina s osadou Svinárkami.“¹⁴² Různé části obce jsou pojmenovány a z minulosti jsou známy jejich pomístní názvy. Názvy tratí jsou Velká strana, Malá strana. Názvy polí, luk a pastvin: V borové (přední a zadní), Březina, Dubina, Na borku, Na vohrádce. Názvy lesů: Dehetník, Zelený kopec, Spálený kopec, Dubový kopec, U zabitého, U studánky.¹⁴³

Pro následující tabulku jsem použila částečně data od Martina Kareše.¹⁴⁴ Zbytek jsem doplnila údaji z Hlavní knihy aktiv a pasiv,¹⁴⁵ u čísel s nízkou výměrou odhadem dle pozdějšího stabilního katastru.¹⁴⁶

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž, s. 211-212.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 213.

¹⁴¹ DOMEČKA, Ludvík. *Z paměti Františka Martina Uhlíře, děkana holohlavského*. Hradec Králové, 1902, 49 s.

¹⁴² DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ KAREŠ, Martin. *Usedlosti smiřického a hoříněveského panství v letech 1588 – 1730*, [cit. 2009-11-18]. URL: http://www.smirice.eu/usedlosti/smiricko1588_1730.html#10.

¹⁴⁵ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hoříněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

¹⁴⁶ Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

Tab. č. 8 - Vývoj výměry usedlostí v Divci¹⁴⁷

Číslo popisné	Výměry v jitrech a čtver. sáhách				
	1588	1619	1655	1722 (1730)	1804
1	–	–	–	–	3 j. 1445 č. s.
2	–	–	–	–	129 č. s.
3	45 j.	45 j.	45 j.	42 j.	29j. 654 č. s.
4	–	–	–	4 j.	9 j. 1216 č. s.
5	42 j. 800 č. s.	42 j. 800 č. s.	40 j.	34 j.	31 j. 844 č. s.
6	–	–	–	–	147 č. s.
7	–	–	–	11 j. 800 č. s.	17 j. 531 č. s.
8	–	–	–	8 j. 800 č. s.	11 j. 161 č. s.
9	35 j.	36 j. 400 č. s.	35 j.	34 j. 800 č. s.	15 j. 1218 č. s.
10	61 j. 400 č. s.	61 j. 400 č. s.	61 j. 400 č. s.	34 j. 800 č. s.	21 j. 1390 č. s.
12	–	–	–	–	22 j. 988 č. s.
14	–	–	0	2 j. 800 č. s.	16 j. 1247 č. s.
16	–	0	0	0	2 j. 50 č. s.
17	–	–	–	3 j.	2 j. 839 č. s.
18	7 j. 800 č. s.	7 j. 800 č. s.	7 j. 800 č. s.	7 j. 800 č. s.	270 č. s.
19	–	–	–	–	5 j. 1193 č. s.
20	7 j. 800 č. s.	7 j. 800 č. s.	7 j. 800 č. s.	8 j.	125 č. s.
21	–	–	0	0	4 j. 475 č. s.
22	–	–	–	–	3 j. 1456 č. s.
23	–	–	–	16 j.	11 j. 973 č. s.
24	–	–	–	–	73 č. s.
25	–	–	–	–	9 j. 353 č. s.
27	–	–	–	–	8 j. 439 č. s.
28	–	–	–	–	374 č. s.
29	–	–	–	–	16 j. 1218 č. s.

Pozn.: Výměra v strychách (sloupce 1588 až 1730) je přepočítána na jitra a čtverečné sáhy, aby se daly jednotlivé výměry lépe porovnat. Tam, kde se vyskytuje nula, byla usedlost, ale s neznámou výměrou nebo velmi malou. V prvních třech sloupcích se

¹⁴⁷ KAREŠ, Martin. *Usedlosti smiřického a hořineveského panství v letech 1588 – 1730*, [cit. 2009-11-18]. URL: http://www.smirice.eu/usedlosti/smiricko1588_1730.html#10

zřejmě jedná o převzatá data z urbářů panství a ve čtvrtém asi z visitace připravovaného tereziánského katastru.

Co se týká obyvatelstva, první ucelený seznam Dívce tvoří již zmíněný soupis poddaných podle víry z r. 1651.¹⁴⁸ Uvádí celkem 49 obyvatel z nichž 4 byli katolíci. Mezi nimi rychtář Jan Frynt a dva konšelé – Jan Nejman a Pavel Pultar.¹⁴⁹

Nyní přejdeme k vývoji obce z hospodářského hlediska. Údaje týkající se Dívce k roku 1654 (berní rula) a k roku 1789 (josefský katastr) jsem čerpala z kroniky obce.¹⁵⁰ Ostatní data již z edice tereziánského katastru¹⁵¹ a k roku 1840 přímo ze stabilního katastru.¹⁵²

Tab. č. 9 - Hospodářství k roku 1654 v Dívci¹⁵³

Kategorie usedlosti	Počet	Celkem
selský grunt	4	392 strychů
chalupa	2	polí,
zahrada	2	27 krav,
prázdné stavení	1	26 jalovic

Podle berní ruly měl Divec 4 selské usedlosti, na kterých v této době hospodařili Michal Andres, Jan Nejman, Pavel Pultar a Jan Hrynta (Frynt). Tyto čtyři selské usedlosti se od pradávna nazývaly podle svých majitelů grunty Pultarovský, Hrnčířovský, Andresovský a Duchanský.¹⁵⁴

Grunt Pultarovský, dále čp. 10, od Pavla Pultara koupil roku 1661 Matěj Mrdek. Od něj přešel 1740 na Jakuba Vavřinku, 1751 na Václava Sováka a 1759 na Mikoláše Krejsara. Grunt byl prý podle kroniky jistě dělen, protože má odpovídat čp. 10, 11 a 12.

Grunt Hrnčířovský, čp. 7, 1685 koupil Jiřík Falta od Anny Hrnčířové a od té doby na něm hospodařili Faltové.

¹⁴⁸ MATUŠÍKOVÁ, Lenka et al. (ed.) *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, sv. 4, Praha, 2000, ISBN 80-85475-63-4.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 1181-1182.

¹⁵⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha, nezpracováno.

¹⁵¹ CHALUPA, Aleš et al. (ed.) *Tereziánský katastr český. Rustikál (kraje A-CH)*. sv. 1, Praha, 1964, s. 272 – 273.

¹⁵² Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

¹⁵³ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha, nezpracováno.

¹⁵⁴ Tamtéž.

Grunt Andresovský, čp. 3, 1684 koupil Marek Sovák od Mikuláše Štěpánka, 1742 prodán Jiřímu Janáčkovi a roku 1751 Jakubu Metelkovi, konečně 1767 Janu Šmákalovi.

Grunt Duchanský, čp. 5, držel rod Pultarů již před rokem 1676. Tehdy ho koupil Jiří Pultar od otce Pavla Pultara. Od roku 1785 o něj pečoval jako poručník dětí Pavel Hans Neuman (jméno později zkomoleno na Honsnejman), až 1788 byl předán dospělému Janu Pultarovi. Jan Souček jej koupil roku 1797.

K roku 1757 vznikl tereziánský katastr. Klasifikuje Divec následovně.¹⁵⁵

Tab. č. 10 - Hospodářství podle rozlohy orných polí v Divci r. 1757

Kategorie hospodářů	Počet	Rozloha polí
velcí sedláci	4	více než 60 strychů
sedláci	1	30 a 1 věrtel – 60 strychů
hospodáři	4	15 a 1 věrtel – 30 strychů
chalupníci	3	5 a 1 věrtel – 15 strychů
bezzemci a domkáři	2	do 1 strychu

Tab. č. 11 - Výměra kultur v Divci k roku 1757

Kultura	Celkem výměra
pole	423 strychů a 3 věrtele
pastviny	72 strychů a 1 věrtel
louky	22 a $\frac{3}{4}$ sklizňových vozů

Bonitu půdy hodnotí čtvrtou třídou, to je čtyřapůlnásobek výsevu. V Divci se živili převážně zemědělstvím, ale podle katastru se tam vyskytovala i jiná povolání – 1 šumař, 1 tkadlec a 1 přadlák.

Za pár let v obci nebyl žádný sedlák, jelikož Domečka uvádí, že r. 1777 robotovalo jen 6 chalupníků a 5 baráčníků. Čtyři rolníci se přihlásili roku 1783 k evangelické reformované církvi.¹⁵⁶

Josefský katastr k roku 1789 rozdělil obec na: Obec, Velká strana, V borové, Malá strana, Při dehetníku.

¹⁵⁵ CHALUPA, Aleš et al. (ed.). *Tereziánský katastr český. Rustikál (kraje A-CH)*. sv. 1, Praha, 1964, s. 272 – 273.

¹⁵⁶ DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

Tab. č. 12 - Rozloha pozemků podle kultur v Divci k roku 1789¹⁵⁷

Kultura	Výměra
pole	219 jiter 1491 čtver. sáhů
louky	21 jiter 54 čtver. sáhů
zahrady	6 jiter 1198 čtver. sáhů
pastviny	9 jiter 212 čtver. sáhů
panské lesy	25 jiter 1080 čtver. sáhů
Celkem	282 jiter 835 čtver. sáhů

K roku 1840 byla obec Divec vyměřena do stabilního katastru. V následující tabulce se objevují odlišné hodnoty v porovnání s josefským katastrem.

Tab. č. 13 - Celková výměra kultur dle stabilního katastru r. 1840¹⁵⁸

Kultura	Celkem výměra
pole	237 jiter 85 čtver. sáhů
louky	23 jiter 434 čtver. sáhů
zahrady	6 jiter 1455 čtver. sáhů
pastviny	16 jiter 1458 čtver. sáhů
lesy	264 jiter 1005 čtver. sáhů
neproduktivní půda	20 jiter 1529 čtver. sáhů
stavební parcely	2 jitra 1539 čtver. sáhů
Celkem pozemky	572 jiter 1105 čtver. sáhů

Následující tabulku jsem sestavila z více zdrojů. Podle výše uvedeného soupisu poddaných podle víry r. 1651,¹⁵⁹ dále dle místopisu Domečky¹⁶⁰ a kroniky obce.¹⁶¹ Tabulka pod ní, která mapuje náboženství, vychází ze stejných zdrojů.

¹⁵⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha, nezpracováno.

¹⁵⁸ Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

¹⁵⁹ MATUŠÍKOVÁ, Lenka et al. (ed.) *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, sv. 4, Praha, 2000, ISBN 80-85475-63-4.

¹⁶⁰ DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

¹⁶¹ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha, nezpracováno.

Tab. č. 14 - Vývoj čísel popisných a obyvatel Divce v letech 1651 – 1910

Rok	Počet čísel popisných	Počet obyvatel
1651	9	49
1654	9	(49)
1730	14	(75)
1757	14	(75)
1773	24	(144)
1828	29	195
1833	30	206
1843	30	271
1857	37	225
1869	39	286
1880	41	236
1900	43	245
1910	48	262

Pozn. Údaje v závorkách jsou pouze odhady.

Jak je vidět, výstavba mírně vzrostla v první polovině 18. století, ale nejvíce se v Divci stavěly nové domy až v druhé polovině 18. století. Od 2. čtvrtiny do poloviny 19. století se výstavba téměř zastavila. Oproti tomu zaznamenal Divec vysoký nárůst obyvatel. Již od poloviny 19. století výstavba opět stoupala, zato počet obyvatel klesl a pak už jen proměnlivě stoupal a klesal.

Tab. č. 15 - Počet obyvatel příslušných k církvi v letech 1651 – 1910

Rok	Církev	
	evangelická	katolická
1651	45	4
1833	20	186
1869	130	156
1910	121	141

6. PŘEVODY USEDLOSTÍ V DIVCI V LETECH 1848 – 1869

Pro výzkum tohoto období byly použity stabilní katastr¹⁶² a Hlavní kniha aktiv a pasiv¹⁶³ (dále jen Hlavní kniha) obce Divec, vedená od roku 1804 do roku 1875, kdy se zakládaly nové Pozemkové knihy.¹⁶⁴ Pro Divec byly vedeny okresním soudem v Hradci Králové. V této první části výzkumu je cílem sledovat v dané obci, jak se jednotlivé knihovní vložky měnily, buď zvětšovaly, nebo dělily.

Hlavní kniha používá ke značení pozemků topografická čísla, jak je zavedl josefský katastr. Eviduje 32 vložek – od č. 1 – 31 a č. 35, to zn. celkem 32 popisných čísel. Každá vložka má své záhlaví, kde se vyskytuje souhrn pozemků s označením kultury, vyměřených v jitrech a čtverečných sázích. Ne vždy se objevuje také rozčlenění pozemků na topografická čísla. Ze zápisů je možné pozorovat pohyby jednotlivých výměr.

¹⁶² Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

¹⁶³ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

¹⁶⁴ Katastrální úřad Hradec Králové, Pozemková kniha obce Divec (1875 – uzavřeno 1986).

Tab. č. 16 - Výměry v Divci k roku 1840

Číslo popisné	Jméno	Celková výměra (jitra, čtver. sáhy)
1	Václav Kačer	4 j. 377 č. s.
2	Josef Horák	129 č. s.
3	Jan Šmákal	32 j. 400 č. s.
4	Jan Horák	19 j. 1137 č. s.
5	Jan Krejsar	22 j. 370 č. s.
6	Jan Dus	147 č. s.
7	Matěj Falta	19 j. 144 č. s.
8	František Šmákal	11 j. 1572 č. s.
9	Jan Mužík	22 j. 1231 č. s.
10	Václav Franz	21 j. 167 č. s.
11	Václav Mrdek	8 j. 1261 č. s.
12	Jan Mrdek	19 j. 1247 č. s.
13	František Toman	3 j. 1013 č. s.
14	Jan Řehák	18 j. 614 č. s.
15	Jan Horák	5 j. 1374 č. s.
16	Jiří Malý	2 j. 50 č. s.
17	Václav Fejtek	717 č. s.
18	Václav Hubáček	270 č. s.
19	Josef Černý	6 j. 1594 č. s.
20	Jan Hanuš	125 č. s.
21	Jan Městecký	4 j. 475 č. s.
22	Jan Pultar	3 j. 1456 č. s.
23	Jan Pultar	12 j. 1224 č. s.
24	Jiří Hanuš	125 č. s.
25	Václav Vavřinka	9 j. 353 č. s.
26	Josef Jirsák	7 j. 872 č. s.
27	František Bouz	379 č. s.
28	Jan Konečný	374 č. s.
29	Josef Šrámek	19 j. 321 č. s.
30	Jiří Honsnejman	22 j. 1288 č. s.

Pozn.: Údaje v tabulce jsou převzaty ze stabilního katastru.¹⁶⁵ Číslo popisné 31 a 35 vznikají až v roce 1850 a 1853.

Nejprve bylo nutné vyčlenit čísla popisná s nízkými výměrami, které se pohybovaly v rozmezí od desítek čtverečných sáhů do stanoveného maxima 5 jiter. Většinou se jedná o domkáře s malou zahradou. Výzkum se týká celkem 17- ti čísel popisných, z nichž největší je číslo 3 s 32 jitry a 400 čtverečnými sáhy. Stejně, tedy nerozdělené nebo neodkoupené pozemky, zůstaly pouze v číslech popisných 7, 9, 10, 11, 15, 19, 25, 26, 29 a 30. V Hlavní knize lze sledovat určité změny, ale již nezakládá nové vložky, proto by se mohlo zdát, že se stav nemění a to není jednoznačné.

Ke srovnání jsem použila stabilní katastr a jeho mapu, v níž byly doplněny také některé změny, patrné, pokud porovnáme tuto mapu s povinnými císařskými otisky,¹⁶⁶ kde změny nejsou. Vycházím z výměr katastru k roku 1840 a značení parcel katastrálními čísly.¹⁶⁷ Podle něho jsem vytvořila soupis pozemků ke každé vložce, jež jsem používala pro obě sledovaná období.

Tab. č. 17 - Dělení usedlostí v letech 1848 – 1869

Číslo popisné	Rok	Oddělená výměra	Typ transakce
8 (František Šmákal)	1853	100 č. s.	prodej pozemku – vznik č. p. 35 (st. p. 32 je z části obecní) – Jan Vachek
3 (Jan Šmákal)	1862	4 j. 630 č. s.	bezplatný převod pozemků na Václava Šmákala - vznik č. p. 36 (st. p. 31)
„	1864	250 č. s.	vznik č. p. 39 (st. p. 37) – Jan Šmákal - 1866 kupuje Jan Pícek

Zde je možné vidět vznik výše uvedeného č. p. 35, hospody, kde byla oddělená výměra využita jako stavební parcela a zahrada. Podle Hlavní knihy vzniklo v roce 1850 č. p. 31, které vlastnil Jiří Pícek. V tabulce není uvedeno, protože pozemky i stavební parcela, byly odděleny od č. p. 54 – Prokešových v obci Černilov. Navazující

¹⁶⁵ Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

¹⁶⁶ Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Císařské povinné otisky stabilního katastru, [cit. 2009-09-23]. URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/cio/1120-1/1120-1-001_index.html.

¹⁶⁷ Katastrální čísla se liší od topografických čísel předchozího katastru svým výměrem, značením i počtem. Stavební a pozemkové parcely se číslují zvlášť.

pozemková kniha obce Divec nesouhlasně uvádí č. p. 31 až k roku 1871, s jiným majitelem a menší výměrou stavební parcely na obecním pozemku obce Divec.

Č. p. 31 není ani zakresleno v originální mapě stabilního katastru. Podle obecní kroniky bylo k obci přiřčeno pět usedlostí z Černilova až roku 1924.¹⁶⁸ Mezi nimi se mimo jiné nachází usedlost č. p. 50, domnělé č. p. 31 z Hlavní knihy.

Z tabulky vyplývá, že v tomto období se oddělily tři usedlosti, ale dvě jako stavební parcely. Vzniklo pouze jedno větší hospodářství oddělením od největšího statku, který patřil rodině Šmákalových. Také na obecních pozemcích vznikla nová čísla popisná, uvedená v následující tabulce.

Tab. č. 18 - Nově vzniklé domky z obecních pozemků v letech 1848 – 1869

Rok	Výměra	Typ transakce
1856	70 č. s.	prodej – nové č. p. 32 (st. p. 33) – Jan Falta
1856	73 č. s.	prodej – nové č. p. 33 (st. p. 35) – Josef Vavřinka
1856	86 č. s.	prodej – nové č. p. 34 (st. p. 34) – František Vavřinka

Tabulka níže ukazuje pouze převody pozemků, kde nevznikaly v tomto období nové usedlosti. Jedná se o prodeje mimo rodiny nebo příbuzenské vztahy. Pouze č. p. 11 a 12 jsou, soudě dle předchozího vývoje, nyní už vzdáleně příbuzní. Všechny výměry zde uvedené jsou převzaty ze zápisů Hlavní knihy.¹⁶⁹

Tab. č. 19 - Odprodané pozemky v letech 1848 – 1869

Číslo popisné	Rok	Oddělená výměra	Typ transakce
3 (Jan Šmákal)	1862	1 j. 500 č. s.	prodáno k č. p. 27 (František Bouz)
4 (Václav Horák)	1856	1 j. 1453 č. s.	prodáno k č. p. 17 (Jan Fejtek)
„	1861	3 j. 368 č. s.	prodáno k č. p. 18 (Václav Hubáček)
5 (Jan Souček)	1852	3 j. 1304 č. s.	prodáno k č. p. 14 (Jan Řehák)
12 (Jan Mrdek)	1854	1 j. 286 č. s.	prodáno k č. p. 11 (František Mrdek)
„	1862	626 č. s.	prodáno k č. p. 14 (Jan Řehák)
14 (Jan Řehák)	1864	1 j. 111 č. s.	prodáno k č. p. 17 (Jan Fejtek)
„	1869	1 j. 761 č. s.	„
23 (Jan Pultar)	1861	1 j. 977 č. s.	prodáno k č. p. 11 (František Mrdek)

¹⁶⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha od r. 1923, nezpracováno.

¹⁶⁹ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

Tabulky snad hovoří jasně. Prokazatelně se rozdělil pouze jeden grunt. Ostatní pozemky se oddělily v menší míře a k cizím vlastníkům. Ve zbývajících gruntech nedocházelo v tomto období ke změnám. Vzniklo 6 nových popisných čísel. Všechna tato čísla popisná nalezneme až v nových pozemkových knihách vedených od roku 1875.¹⁷⁰ Pouze č. p. 35, hospodu, uvádí i Hlavní kniha.

Z jiného pohledu podle zápisu stabilního katastru¹⁷¹ parcely vznikly takto:

- 1) Z pozemků č. 2 a 3 v č. p. 3 (Jan Šmákal) bylo odebráno celkem 92 čtverečných sáhů na stavební parcelu č. 31, nové č. p. 36, jež vlastní Václav Šmákal.
- 2) Stavební parcela č. 32 vznikla z části pozemku č. 78 patřící vložce č. 8 (František Šmákal) a z části obecního pozemku č. 275. Výměra parcely tvoří 69 čtverečných sáhů v č. p. 35 (Jan Vachek).
- 3) Stavební parcela č. 33 vznikla z částí obecních pozemků č. 204 a 298. Má 70 čtver. sáhů a tvoří č. p. 32 (Jan Falta).
- 4) Stavební parcela č. 34 vznikla stejně jako předchozí z pozemků č. 204 a 298. Obsahuje 86 čtver. sáhů v č. p. 34 (František Vavřinka).
- 5) Stavební parcela č. 35 je totéž, z pozemků č. 204 a 298 a měří 73 čtver. sáhů v č. p. 33 (Josef Vavřinka).
- 6) Stavební parcela č. 37 vznikla z části pozemku č. 86 odebráním 250 čtver. sáhů (později č. 86/2 a 86/3). Nachází se v č. p. 39 (Jan Pícek).

Stabilní katastr indikuje následující změny k roku 1856 a 1858.¹⁷² Dá se říci, že mapuje změny zhruba do r. 1875, týkající se výměr a dělení parcel. Pozemek č. 3 se rozdělil na dvě části a dva vlastníky. Část 3/a připadla č. p. 27 (František Bouz) a část 3/b č. p. 36. Stávající stavební parcela č. 20 v č. p. 20 (Jan Hanuš) se rozšířila o 52 čtver. sáhů z části pozemku 37 patřící č. p. 20 a části obecního pozemku č. 275. Další pozemek č. 36 z této vložky byl zvětšen o zbývajíc část č. 37. Pozemek č. 78 se rozdělil na 78/a stále patřící č. p. 8 a 78/b nově patřící č. p. 35. V poslední řadě se manipulovalo s obecními pozemky č. 202 a 203. Oba byly zvětšeny – č. 202 z obecního pozemku 201 a 298 a č. 203 také z části 298.

Pozemek 3/a byl zmenšen o 2 jitra 722 čtver. sáhů ve prospěch pozemku 3/b. To zn., že pozemek 3/a nyní měřil 1 jitra 1500 čtver. sáhů a 3/b měřil 4 jitra 630 čtver. sáhů.

¹⁷⁰ Pozemkové knihy navazují na Hlavní knihu, tudíž všechny nové vložky a stav. parcely, které vznikly před rokem 1875 a nejsou zapsány v Hlavní knize, jsou zpětně vedené v Pozemkové knize.

¹⁷¹ Výměry Stabilního katastru a Hlavní knihy se mírně liší. Stabilní katastr by měl být přesnější.

¹⁷² Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

Roku 1863 se pole, č. kat. 227 patřící č. p. 4, rozdělilo na 3 části. Jedna část patřila dál č. p. 4, druhá nově č. p. 18 a třetí č. p. 39.

Bohužel poslední změnu týkající se kat. č. 227 jsem našla jen částečně. Pole č. 227 se částečně oddělilo od č. p. 4 do č. p. 18, ale podle Hlavní knihy a Pozemkové knihy se nové vlastnictví č. p. 39 nepotvrdilo.

7. PŘEVODY USEDLOSTÍ V DIVCI V LETECH 1870 – 1918

Toto období plynule navazuje na předchozí. Do výzkumu bylo zahrnuto 18 čísel popisných. Navíc je č. p. 36, jež se oddělilo od č. p. 3. Zde bylo možné setkat se s přechodem z Hlavní knihy aktiv a pasiv¹⁷³ obce Divec na Pozemkové knihy¹⁷⁴, které začaly platit rokem 1875. Než se tak stalo, některé vložky byly již v Hlavní knize uzavřeny, ale ve většině případů se uzavíraly až s platností Pozemkových knih. Pokud byly vložky uzavřeny v Hlavní knize před rokem 1875, pak se v Pozemkové knize v případě potřeby zapisovaly zpětně. Jak již bylo řečeno, pozemková kniha měla jiný systém vedení než předchozí. Zápisy v ní sloužily jako doklad vlastnictví a veškeré změny v pozemkové knize se odehrávaly v souladu se skutečností a pozemkovým katastrem. V této době platil stabilní katastr, proto jsem opět využila jeho výměry a soupisy pozemků z roku 1840 a porovnávala se stavem v pozemkové knize, jež ostatně čerpá z reambulovaného katastru. Jak jsem zjistila, některá čísla katastrální mezitím zanikla. Takovým způsobem, že se jejich hranice zrušila a sloučila s jinými pozemky téhož vlastníka. Tyto změny jsou patrné v originální mapě stabilního katastru, tzv. indikační skizze. Bohužel změny v mapě jsou vystiženy pouze do začátku tohoto období.

Každá vložka pozemkové knihy má k roku 1875 vytvořen soupis pozemků. Pozemky se mohou v rámci vložky dělit na části způsobem následujícím. Např. č. kat. 137 se rozdělilo na část 137/1 a 137/2, dále se část 137/1 dělila na 137/1 a 137/3, znovu se 137/1 dělila na 137/1, 137/4 a 137/5. Pokud se pozemky rozdělí, pak se často tyto části odepisují do jiných vložek. Celé i rozdělené pozemky, jež se odepisují, jsou v soupisu pozemků podtrženy červeně a tyto změny se zaznamenávají v druhé části listu podstaty statkové, v oprávněních spojených s vlastnictvím.

Pozemková kniha už používala ke značení pozemkových a stavebních parcel katastrální čísla. Výměry jednotlivých parcel uvedeny nebyly, ty lze dohledat v reambulovaném stabilním katastru, jenž od roku 1871¹⁷⁵ přecházel na metrickou míru. Nicméně pro snadnější porovnání obou zkoumaných období je lepší zachovat předchozí míry v jitrech a čtverečných sázích.

¹⁷³ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

¹⁷⁴ Katastrální úřad Hradec Králové, Pozemková kniha obce Divec (1875 – uzavřeno 1986).

¹⁷⁵ ŠÍMA, Petr. *Stabilní katastr*. Stránky o Křovákově zobrazení a vůbec o všem, co souvisí se zeměměřičstvím, 11. 5. 2008 [cit. 2009-10-20]. URL: <http://krovak.webpark.cz/katastr/sk.htm>.

Tab. č. 20 - Selské usedlosti v Divci k roku 1870

Číslo popisné	Jméno	Celková výměra (jítra, čtver. sáhy)
3	Jan Šmákal	25 j. 1220 č. s.
4	Václav Horák	14 j. 916 č. s.
5	Jan Souček	18 j. 666 č. s.
7	Václav Falta	19 j. 144 č. s.
8	Čeněk Wolf	11 j. 1472 č. s.
9	Josef Šedivý	22 j. 1231 č. s.
10	Jan Franc	22 j. 1092 č. s.
11	František Mrdek	11 j. 924 č. s.
12	Jan Mrdek	18 j. 335 č. s.
14	Jan Řehák	20 j. 72 č. s.
15	Josef Medek	5 j. 1374 č. s.
19	Jan Vomáčka	6 j. 1594 č. s.
23	Jan Pultar	11 j. 247 č. s.
25	Václav Vavřinka	9 j. 353 č. s.
26	Jan Vavřinka	7 j. 872 č. s.
29	Josef Šrámek	19 j. 321 č. s.
30	František Honsnejman	15 j. 400 č. s.
36	Václav Šmákal	4 j. 630 č. s.

Údaje korespondují s oddělenými výměrami z Hlavní knihy¹⁷⁶ a počítají i s případnými změnami v mezidobí 1840 – 1848. Jak je vidět, č. p. 3 stále zabírá úlohu největší usedlosti, i přes oddělení č. p. 36. Výměry stouply u č. p. 10 , 11 a 14, zůstaly stejné v č. p. 7, 9, 15, 19, 25, 26 a 29.

¹⁷⁶ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hoříněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

Tab. č. 21 - Dělení usedlostí v letech 1870 – 1918

Číslo popisné	Rok	Oddělená výměra (jitra, čtver. sáhy)	Typ transakce
9 (Josef Šedivý)	1871	520 č. s. a poz. 134/1	převod pozemků – vznik č. p. 38 (st. p. 36) – Antonín Šedivý
5 (Jan Souček)	1873	4 j. 80 č. s.	převod pozemků – vznik č. p. 40 (st. p. 41) – Antonín Souček
4 (Václav Kozák)	1874	poz. 83/2, 83/3	prodej pozemků – vznik č. p. 37 (st. p. 38/1 – obecní) - Václav Etrych
20 (Hanuš)	1877	poz. 20/2	prodej pozemku – vznik č. p. 41 (st. p. 20/2) - Jan Falta
22 (Pultar)	1879	3 j. 485 č. s.	převod pozemků – vznik č. p. 42 (st. p. 42) – Josef Pultar
10 (Václav Franc)	1889	2 j. 1445 č. s. a poz. 73/3, 224/2, 271/2, 168/1	převod pozemků – vznik č. p. 43 (st. p. 10/2) – Jan Franc
29 (Josef Franc)	1908	nelze určit	rozdělení st. p. 29 – vznik č. p. 44 (st. p. 29/2)
12 (Josef Mrdek)	1909	poz. 165/2, 165/7	prodej – vznik č. p. 48 (st. p. 46) - J. Stránský
„	„	poz. 165/3, 165/6	prodej – vznik č. p. 47 (st. p. 45)
„	„	poz. 165/4, 165/5	prodej – vznik č. p. 46 (st. p. 44)

Z tabulek vyplývá, že v tomto období vzniklo dvanáct nových popisných čísel, z čehož dvě byla obecní. U selských usedlostí se jich rozdělilo minimálně pět v rámci rodiny, a to č. p. 9, 5, 22, 10 a 29. Jelikož ze zápisů pozemkových knih lze obtížně rozeznat příbuzenské vztahy, vznikly pochybnosti v tomto směru minimálně u č. p. 4, 20 a 12. Od č. p. 4 byla oddělena část zahrady, jež se připojila k č. p. 37, vzniklém na obecním pozemku, proto jsem č. p. 4 nezahrnula do skupiny obecních domků.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Katastrální úřad Hradec Králové, Pozemková kniha obce Divec (1875 – uzavřeno 1986).

Tab. č. 22 - Nově vzniklé domky z obecních pozemků v letech 1870 – 1918

Rok	Výměra	Typ transakce
1879	st. p. 40	prodej – vznik č. p. 31 (st. p. 40) - František Bouz
1909	poz. 51/1, 51/2	vznik č. p. 45 – škola (st. p. 47)

Tab. č. 23 - Odprodané pozemky v letech 1870 – 1918

Číslo popisné	Rok	Oddělená výměra (jitra, čtver. sáhy)	Typ transakce
4 (Václav Kozák)	1875	1020 č. s.	prodáno k č. p. 1 – Václav Kačer právo zpáteční koupě
„	1877	1 j. 739 č. s.	prodáno k č. p. 41 – Jan Falta
„	1878	1 j. 553 č. s.	prodáno (vločka 66)
„	1878	poz. 98/2	prodáno k č. p. 1 – Václav Kačer
5 (Josef Souček)	1914	120 č. s.	prodáno (vločka 99)
7 (Václav Falta)	1914	500 č. s.	prodáno (vločka 99)
8 (Jan Podstata)	1871	4 j. 638 č. s.	prodáno k č. p. 11 - František Mrdek
„	1871	6 j. 731 č. s.	prodáno k č. p. 19 – Jan Vomáčka
11 (Jan Medek)	1914	700 č. s.	prodáno (vločka 91)
12 (Josef Mrdek)	1902	zahradka 69/2	nyní v č. p. 11 – pozemek částečně propojen se stav. p. 11 a zahradou č. p. 12
14 (Jan Řehák)	1875	1 j. 361 č. s.	prodáno k č. p. 13
14 (Václav Prokeš)	1909	3 j. 1506 č. s.	prodáno (vločka 99)
19 (Jan Vomáčka)	1872	2 j. 150 č. s.	prodáno k č. p. 8 – Jan Podstata
„	1899	6 j. 731 č. s.	převod pozemků – Marie Vavřínková
„	1900	3 j. 922 č. s.	prodáno (vločka 81 a 82)
„	1900	1387 č. s.	prodáno (vločka 83)
„	1900	2 j. 246 č. s.	prodáno (vločka 84)
23 (Jan Pultar)	1889	5 j. 550 č. s.	převod pozemků – Josef a Kateřina Pultarovi

„	1898	1 j. 726 č. s.	prodáno k č. p. 18 – František Hubáček
25 (Václav Vavřinka)	1900	152 č. s.	prodáno k č. p. 26 – Jan Vavřinka
29 (Josef Franc)	1914	234 č. s.	prodáno (vločka 99)
30(Frant. Honsnejman)	1874	1578 č. s.	prodáno k č. p. 10 – Jan Franc
„	1899	poz. 135/2, 136/3, 137/3	prodáno (vločka 86)
„	1900	766 č. s.	prodáno k č. p. 10 – Jan Franc
„	1901	poz. 135/3, 136/4, 137/4	prodáno (vločka 88)
„	1908	poz. 136/1, 137/1, 137/5	prodáno (vločka 95)

I tato tabulka si zaslouží komentář. Stalo se, že u některých převodů není uvedena výměra, ale pouze číslo pozemku, protože se jedná o dělené pozemky a v pozemkové knize tento výměr chybí. Ostatně toto platí i pro předchozí dvě tabulky. Tam, kde je u typu transakce pouze číslo vložky, neznám vlastníka.

Pouze převody pozemků z č. p. 19 na Marii Vavřínkovou a z č. p. 23 na Josefa a Kateřinu Pultarovy lze jednoznačně potvrdit jako převody na přímé příbuzné. Převody do cizích čísel popisných jsou minimálně v sedmi případech z č. p. 8, 14, 19, 23 a 30. U dvanácti převodů neznám vlastníka, ale podle dělených pozemků, se můžu domnívat, že šlo ve většině případů o rozdělení v rámci rodiny. U pěti převodů jsou možné obě tyto varianty. V každém případě se jednotlivá čísla popisná mezi sebou prolínají, objevují se stejná jména a hodně lidí v obci jsou více či méně příbuzní. Pro jednoznačnost těchto závěrů by se musely ještě zkoumat ke každé transakci vedené smlouvy. Bylo by to z technického hlediska velmi náročné a ani si to práce v začátku výzkumu nekladla za svůj cíl.

8. VÝZNAM POZEMKOVÝCH KNIH

Pozemkové knihy jsou pro dnešní historiky důležitými prameny k poznání poměru sociálního postavení poddaných. České pozemkové knihy byly na našem území více rozšířeny od druhé poloviny 16. století a od této doby lze častěji rozkrývat právní poměry na nemovitostech poddaných až do doby zrušení poddanství. Dále v knihách sledujeme odlišné zájmy obou proti sobě stojících stran. Poddaní využívají záznamy v knihách na svoji obranu proti vrchnosti a snaží se tím hájit své právo. Vrchnosti slouží zdokonalovaná evidence majetků poddaných k uskutečňování hospodářského prospěchu a zájmu, zejména zabírání usedlostí a pohledávek na nich.¹⁷⁸

*„Největší význam mají pozemkové knihy pochopitelně pro oblast práva. Vedle osvětlení jednotlivých typů poměru poddaných k půdě objasňují v mnohém instituce majetkového a rodinného práva dosud vůbec neznámé, takže jejich rozbor přináší úplně nové položky pro celkový systematický výklad vývoje práva v našich zemích.“*¹⁷⁹ Právní význam je podložen existencí praktických materiálů pro bádání a nejen poznáním práva z předpisů a instrukcí. Pozemkové knihy se řídí obyčejovým právem a v určité míře uplatňují zájmy poddanského rodinného, dědického a věcného práva bez zásahu vrchnosti.

Knihy jsou také zdrojem studia sociálních poměrů na vesnici. Z jednotlivých údajů můžeme lépe poznat hospodaření poddaných a udělat si obrázek o jejich životě. Knihy zachycují poznatky o středním rolnictvu, ale nevyčteme tady údaje o nižších vrstvách vesnických obyvatel, kterými byli podruzi, čeleď, námezdní dělníci a ostatní chudina.¹⁸⁰

Novodobé pozemkové knihy, vzniklé po roce 1871, podávají obraz vývoje vlastnických vztahů. Jsou dokladem o vlastnictví a břemenech váznoucích na nemovitosti. Takto se využívají při dnešních soudních sporech, týkajících se výměry parcel nebo jejich hranic. Mohou doložit staré služebnosti, například přístup na pozemek a jiné, bez nichž by bylo mnoho pozemků znehodnoceno nebo nevyužito. Pokud potřebujeme zjistit rok postavení stavby, při odhadu starého domu nebo nás zajímá historie chalupy, lze se dočíst v postupních nebo svatebních smlouvách o různých zajímavostech. Pozemkové knihy využívají také restituenti.¹⁸¹

¹⁷⁸ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha, 1963, s. 10.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 11.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 13.

¹⁸¹ Brantová, Jana. 27. 5. 1999, [cit. 2009-11-18]. URL: <http://www.zememeric.cz/5-99/poknivs2.html>

Tedy můžeme říci, že pozemkové knihy jsou mnohostranným a zajímavým pramenem pro badatele a jsou často využívány samotnými vlastníky nemovitostí.

ZÁVĚR

Toto téma bakalářské práce jsem si zvolila, protože mě zajímalo, zda zemský zákon č. 152 z roku 1869 opravdu ovlivnil dělení selských usedlostí.¹⁸² K výzkumu jsem si vybrala menší obec Divec v Královéhradeckém kraji, kde se vyskytovaly převážně střední usedlosti.

V práci jsem se snažila věnovat největší část jednak dělení usedlostí, pak historickému a demografickému vývoji této obce asi od 17. do 19. století. Chtěla jsem získat ucelený pohled na tuto obec a navázat výzkumem od roku 1848 do roku 1918. Hlavním mezníkem v tomto období byl rok 1869, proto jsem výzkum rozdělila na dvě části, aby se daly porovnat výsledky prvního období, zvoleného k letům 1848 – 1918 před schválením zákona č. 152/1869, s druhým obdobím k letům 1870 – 1918. Jak vyplývá z Hlavní knihy aktiv a pasiv, jež je vedena od roku 1804, v Divci se v letech 1804 – 48 vyskytovalo asi třicet čísel popisných.¹⁸³ Podle jejích zápisů za tuto dobu nedošlo k výrazným změnám v převodech pozemků. Tedy usedlosti se převáděly podle dosavadní praxe jako celky. Došlo jen k drobným odkupům pozemků mezi popisnými čísly.

Samotný výzkum jsem prováděla tak, že jsem oddělila od těchto popisných čísel malé výměry, převážně domkáře. Stanovila jsem kritérium, aby měla usedlost výměru alespoň 5 jiter. V tomto případě jsem se opírala o výměry ze stabilního katastru k roku 1840. Dále jsem sledovala jejich změny v zápisech Hlavní knihy. V prvním období 1848 – 69 vzniklo šest nových popisných čísel, ale tři z nich byly na obecních pozemcích, další č. p. 35 bylo jen zčásti na obecním pozemku. Z největší usedlosti se oddělilo v rámci rodiny jedno menší hospodářství, s novým č. p. 36 a druhá stavební parcela se zahradou č. p. 39 byla odkoupena.¹⁸⁴

Pro správnost výsledků bylo nutné posoudit, zda se při dělení postupovalo v rámci rodiny, např. rodiče rozdělili pozemky mezi děti. Informace o příbuzenských vazbách se daly vyčíst z Hlavní knihy. Když se tak dělo, našla jsem v zápisu u jména například, že se jedná o bratra nebo syna. Samotné pozemky odkupovala čísla popisná v devíti případech od pěti popisných čísel v celkové výměře 15 jiter 1586 čtverečných sáhů.¹⁸⁵

¹⁸² Národní archiv Praha, Sbírká zákonů, Zákon č. 152, daný dne 20. prosince 1869.

¹⁸³ Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírká pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

Tedy výsledkem je, že se rozdělila pouze jedna největší usedlost č. p. 3 rodiny Šmákalových. Z její výměry 32 jiter 400 čtverečných sáhů vzniklo nové č. p. 36 o výměře 4 jitra 630 čtverečných sáhů, které vlastnil Václav Šmákal.

Druhé období znamenalo více změn. Jednak se roku 1875 přešlo z Hlavní knihy na pozemkovou knihu,¹⁸⁶ kde se vedly zápisy odlišně. Místo topografických čísel se používala čísla katastrální, převzatá ze stabilního katastru. Postupem času se zavedla metrická míra. V práci dál používám jitra a čtverečné sáhy, aby bylo snadnější porovnat tyto dvě období. V obci došlo také ke změnám. Vzniklo dvanáct nových čísel popisných, z nichž dvě vzešla z obecních pozemků a jedno se později stalo obecním. Ze zbylých devíti čísel popisných vzniklo oddělením od selských usedlostí v rámci rodiny alespoň pět nových č. p. 38, 40, 42, 43 a 44. K posledním čtyřem zbývajícím číslům popisným nemám dostatečný zdroj informací, proto nemohu posoudit příbuzenské souvislosti. Co se týká prodejů pozemků, mohu potvrdit dva případy, kdy se jednalo o převody v rodině. U ostatních nemám přímé důkazy. Jednalo se o dvacet šest transakcí, kdy se od dvanácti čísel popisných postupně oddělilo 43 jiter 1510 čtverečných sáhů. Výměr uvádím neúplně s přihlédnutím k nezjištěným výměrám v případě dělených pozemků. To znamená, že skutečná výměra je ještě vyšší.¹⁸⁷

Výsledek druhého období je následující:

Tab. č. 24 - Rozdělení usedlostí v letech 1870 - 1918

Číslo popisné	Výměra	Odděleno číslo popisné	Výměra nového čísla popisného
9	22 jiter 1231 č. sáhů	38	520 č. sáhů, poz. 134/1
5	18 jiter 666 č. sáhů	40	4 jitra 80 č. sáhů
22	3 jitra 1456 č. sáhů	42	3 jitra 485 č. sáhů
10	23 jiter 1070 č. sáhů	43	2 jitra 1445 č. s., poz. 73/3, 224/2, 271/2, 168/1
29	19 jiter 321 č. sáhů	44	nelze určit, zapsáno společně pod č. p. 29

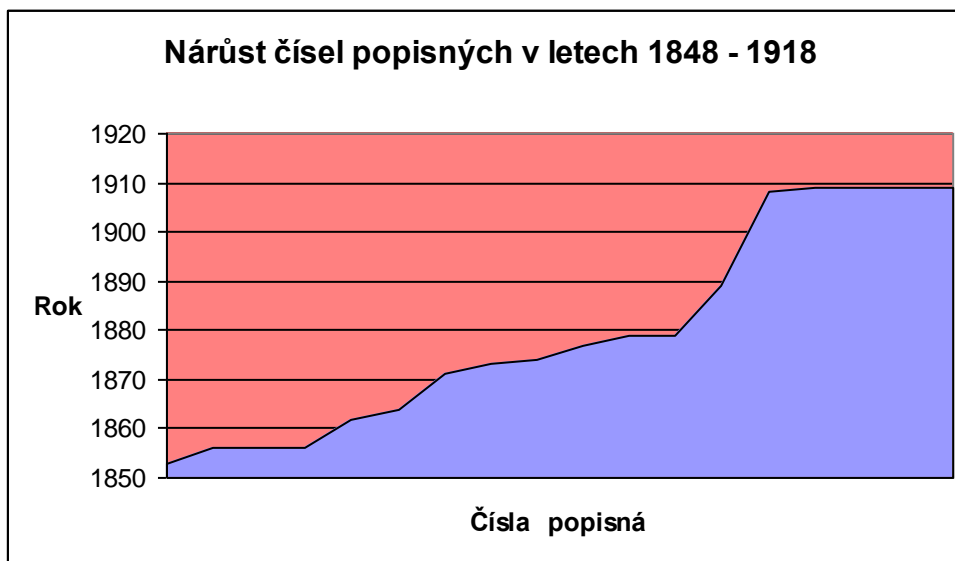
¹⁸⁶ Katastrální úřad Hradec Králové, Pozemková kniha obce Divec (1875 – uzavřeno 1986).

¹⁸⁷ Tamtéž.

Tab. č. 25 - Převody pozemků v rámci rodiny letech 1870 - 1918

Číslo popisné	Převedeno celkem	Převedeno komu
19 (Jan Vomáčka)	6 jiter 731 č. sáhů	Marie Vavřínková – dcera
23 (Jan Pultar)	5 jiter 550 č. sáhů	Josef Pultar - syn

Graf č. 1

Pokud porovnáám výsledky, mohu říci, že v prvním období se usedlosti téměř nedělily. V druhém období jsem zaznamenala po roce 1869 dělení usedlostí a nárůst převodů pozemků. Usedlosti se tedy dělily až po roce 1869, to znamená, že zákon č. 152 z roku 1869 měl zřejmě vliv na drobení usedlostí v Divci.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny:

Katastrální úřad Hradec Králové, Pozemková kniha obce Divec (1875 – uzavřeno 1986).

Národní archiv Praha, Sběrka zákonů, Zákon č. 152, daný dne 20. prosince 1869.

Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. HRA 89, Divec.

Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 77, kniha č. 325, Hlavní kniha aktiv a pasiv z let 1804 – 1875.

Státní oblastní archiv Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje, Velkostatek Smiřice a Hořiněves, inv. č. 76, kniha č. 324, Rustikální gruntovní kniha z let 1848 – 1854.

Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Divec, Pamětní kniha od r. 1923, nezpracováno.

Použitá literatura:

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1, 190 s.

DOMEČKA, Ludvík. Divec. In *Kraj královéhradecký* 17, 1926, č. 48.

DOMEČKA, Ludvík. *Z paměti Františka Martina Uhlíře, děkana holohlavského*. Hradec Králové, 1902, 49 s.

DVOŘÁK J. – BOHUSLAV J. V. *Obecný zákon knihovní ze dne 25. července 1871 č. 95 ř. z. a ostatní zákony a nařízení na knihovní právo rakouské se vztahující, zejm. též předpisy o knihách horních a železničních*. Praha, 1906, 736 s.

FIEDLER, František. *Zemědělská politika*. Svazek první, Praha, 1899, 320 s.

CHALUPA, Aleš. Panství Smiřice a jeho poddaní v polovině 17. století. In *Hradecký kraj* 2, 1958, s. 197-214.

CHALUPA, Aleš et al. (ed.). *Tereziánský katastr český. Rustikál (kraje A-CH)*. sv. 1, Praha, 1964, s. 272-273.

KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, 459 s.

KVAČEK, Robert et al. *Dějiny Československa II. 1648 – 1918*. Praha, 1990, ISBN 80-04-21070-8, 568 s.

MATUŠÍKOVÁ, Lenka et al. (ed.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*. sv. 4, Praha, 2000, ISBN 80-85475-63-4, s. 1181-1182.

Obecný zákoník občanský císařství rakouského z r. 1811.

ORTH, Jan – SLÁDEK, František. *Topograficko-statistický slovník Čech. Podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království českého*. Praha, 1870, 1048 s.

PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654 – 1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Druhé vydání. Praha, 1932, 363 s.

PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha, 1963, 585 s.

SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ Ilona. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. Brno, 1993, ISBN 80-210-0597-1, 594 s.

ŠPICNER, Zdeněk. *Pozemkové knihy okresního soudu Hradec Králové 1560 – 1883, Inventář*, 1964, s. 147, ev. č. 443.

Internetové zdroje:

BRANTOVÁ, Jana. 27. 5. 1999, [cit. 2009-11-18]. URL: <http://www.zememeric.cz/5-99/poknivs2.html>.

ČECH, Michal. *Informace o katastrech*. Genea – genealogické stránky, [cit. 2009-05-19]. URL: <http://www.genea.cz/informace/badani-v-archivu/katastry/informace-o-katastrech/>.

KAREŠ, Martin. *Usedlosti smírického a hořiněveského panství v letech 1588 – 1730*, [cit. 2009-11-18]. URL: http://www.smirice.eu/usedlosti/smiricko1588_1730.html#10

ŠÍMA, Petr. *Veřejné knihy*. Stránky o Křovákově zobrazení a vůbec o všem, co souvisí se zeměměřičstvím, 11. 5. 2008 [cit. 2009-05-15]. URL: <http://krovak.webpark.cz/katastr/vk.htm>.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Císařské povinné otisky stabilního katastru, [cit. 2009-09-23]. URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/cio/1120-1/1120-1-001_index.html

RESUME

This work is dealing with dividing middle class estates in Divec municipality, due to publication of Act No. 152 from 1869, concerning of free pickling with lots, which had direct influence on so far persisting practise in dividing farm estates.

Research draw from the experience of GL assets and debts, Land books of Divec municipality and Land register. This work is trying to offer an outlook on Land books and its management before and after 1871, when the registration book was adopted, which meant fundamental changes. This work is further paying attention to property and heritage law of middle classs peasants from about 17th century and fluently tie together exploring period. Authorities modified heritage law as a former practice and subjects didn't have right of last will and testament. It was accepted practice that farm estate passed on the only heritor as a whole. The heritage succession had been introduced subsequently. Farm estates had been driven by special rules. Above mentioned act form 1869 these rules canceled and enables divide farm estates.

Divec is a small municipality in the Královéhradecký region. Its history is in closest connection with Smiřice's domain, where it below from 1500. The first list of inhabitants from 1651 mentioned 49 residents and 4 farm lands. In 1840 the municipality had 30 descriptive numbers, with predomination of middle class estates.

Research is divided into two periods, where main landmark is 1869 year. In the end there are two periods, when in 1848 – 1869 only one farm was divided and in the second period 1870 – 1918 at least 5 farm lands was divided. There were houses built on municipal lands, built-area and land divission had changed. Act from 1869 about free dislposal of lands had influence on disintegration of middle class estates in Divec municipality.

Seznam tabulek

1. Procentuální podíl jednotlivých skupin majetkových na půdě dle přirozených krajin země (1861 - 1872)
2. Rozdělení majetku v Čechách (1893)
3. Porovnání berní ruly z r. 1654 a urbáře panství z r. 1655
4. Obyvatelé panství Smiřice k r. 1654
5. Stav dobytka na usedlostech panství Smiřice v polovině 17. století
6. Usedlosti a jejich dobytek v polovině 17. století
7. Soupis obyvatelstva na smiřickém panství r. 1651
8. Vývoj výměry usedlostí v Divci
9. Hospodářství k roku 1654 v Divci
10. Hospodářství podle rozlohy orných polí v Divci r. 1757
11. Výměra kultur v Divci k roku 1757
12. Rozloha pozemků podle kultur v Divci k r. 1789
13. Celková výměra kultur dle stabilního katastru r. 1840
14. Vývoj čísel popisných a obyvatel Divce v letech 1651 – 1910
15. Počet obyvatel příslušných k církvi v letech 1651 – 1910
16. Výměry v Divci k roku 1840
17. Dělení usedlostí v letech 1848 – 1869
18. Nově vzniklé domky z obecních pozemků v letech 1848 – 1869
19. Odprodané pozemky v letech 1848 – 1869
20. Selské usedlosti v Divci k roku 1870
21. Dělení usedlostí v letech 1870 – 1918
22. Nově vzniklé domky z obecních pozemků v letech 1870 – 1918
23. Odprodané pozemky v letech 1870 – 1918
24. Rozdělení usedlostí v letech 1870 – 1918
25. Převody pozemků v rámci rodiny v letech 1870 – 1918